Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка
Філологічний факультет

Катедра української мови
імені проф. Івана Ковалика

ЗВЕРТАННЯ У ТВОРАХ ВАЛЕРІЯ ШЕВЧУКА

Магістерська робота
студентки ІІ курсу групи ФЛУм-21с
спеціалізації 035.01 Українська мова та література
(освітня програма “Українська мова та література”)
денної форми здобуття освіти
Запотічної Анни Михайлівни

Науковий керівник – к. ф. н. доц. Кутня Г.В.

Львів – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП 3

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ ЗВЕРТАННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ 6

РОЗДІЛ 2 ХАРАКТЕРИСТИКА ЗВЕРТАНЬ У ТВОРАХ ВАЛЕРІЯ ШЕВЧУКА 17

2.1. Лексико-семантична характеристика звертань 17

2.2. Структурно-граматична характеристика звертань 28

2.3. Комунікативно-стилістичні особливості звертань та речень, у яких вони функціонують 39

ВИСНОВКИ 41

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ 45

ДОДАТКИ 55

ВСТУП

Однією з найважливіших складників культурної свідомості народу є мова. У мові накопичуються традиції попередніх поколінь, їх досвід. Мова слугує основним засобом спілкування людей, сприяє їхньому порозумінню. Ці функції допомагають реалізовувати різні мовні засоби, одним з яких є звертання, яке сприяє встановленню та підтриманню спілкування,залученню уваги, а також дозволяє висловити своє ставлення до адресата або соціального середовища, надати їм характеристику.

Актуальність теми дослідження обумовлена зростанням наукового інтересу до українського синтаксису і, зокрема, структурних компонентів речень, серед яких особливе місце відводиться звертанню. Проблема функціонування звертань у мовленні має безпосереднє відношення до вивчення мовної картини світу, міжкультурної комунікації, взаємозв'язку мови і мислення, а також до інших базових питань сучасної лінгвістики.

Звертання як лінгвістична категорія була предметом дослідження таких вчених, як Арполенко Г.П., Горбачук Д.В., Грищенко А.П., Дудик П.С., Єщенко Т.А., Загнітко А.П., Коваль А.П., Корнійко І.В., Кочан І.М., Німчук В.В., Пасічна О.В., Пономарів О.П., Плющ М.Я., Прокопчук Л.В., Русанівський В.М., Скаб. М. С., Шульжук К.Ф., Щербатюк Г.Х. Здебільшого ці праці стосувалися теоретично-прикладних аспектів, а саме: питань, пов'язаних із граматичною специфікою звертання, семантико-структурною його специфікою, структурними та пунктуаційними особливостями, морфологічною специфікою кличного відмінка як основної відмінкової форми, що спеціалізується на вираженні звертання та інших аспектів. Попри значні здобутки українського мовознавства у дослідженні звертань, актуальною залишаються питання вживання цієї граматичної одиниці в канві ідіостилю українських письменників, одним з яких є постать Валерія Шевчука.

Праці Валерія Шевчука – письменника барокової культури, зокрема літератури, вражають сучасного читача неадекватним постмодерним мисленням, мозаїчністю традиційних образів, мотивів.

Мова творів Валерія Шевчука репрезентує мовну особистість одного з найвизначніших представників інтелектуально-філософської, психологічної прози в українській літературі ХХ століття. Письменник прагне естетичної довершеності, виявляє в художніх текстах високу культуру письма. Мовна картина світу художника слова, що постає зі створених ним текстів, є вербальним відображенням світовідчуття письменника.

Глибокий внутрішній світ письменника-філософа Валерія Шевчука з його бароковими естетичними принципами світосприймання, домінуючими духовними цінностями породжує дискурс, звернений до естетичного, духовного, інтелектуального читача.

Збагачує образність мови художніх творів система персоніфікацій. В образному слові персоніфікуються конкретні реалії, явища природи, слова з абстрактним значенням (дім, дерева, осінь, сутінки, сонце, місяць, день, хмари, самота, туга, сум, печаль). Письменник також вдало використовує у творах лексичні одиниці, актуалізує їх, наповнюючи значенням, яке перевершує їх початкове призначення (той евфемістичний замінник слова чорт, персоніфікований образ Хтось).

Мовна палітра творів письменника позначена використанням синонімічного багатства національної мови.

Твори В.Шевчука – це дослідження природи речей. Але центром його розвідок завжди є людина.

Об’єкт дослідження – речення із звертаннями у творах Валерія Шевчука.

Предмет дослідження – звертання в ідіостилі Валерія Шевчука.

Мета дослідження – всебічно проаналізувати звертання у творах В.Шевчука.

Завдання дослідження:

- опрацювати наукову літературу присвячену цій темі;

- сформувати джерельну базу речень із звертаннями, на основі творів письменника «Сповідь», «Срібне молоко», «Дім на горі», «На полі смиренному», «Мор», «Три листки за вікном»;
- визначити та схарактеризувати лексико-семантичні групи звертань у творах Валерія Шевчука;
- виявити структурно-граматичні особливості звертань (поширені / непоширені одиниці, ускладнені / неускладнені);
- проаналізувати стилістичні функції звертань у творах Валерія Шевчука.

Методи дослідження: У роботі використано *порівняльно-зіставний метод*: аналіз усіх граматичних одиниць та явищ його передбачає: виокремлення морфологічної форми кличного відмінка у зіставленні з іншими відмінками, при характеристиці формально-структурних особливостей також доцільним є його використання. Також елементи *трансформаційного аналізу* (перефразування конструкцій) у синтаксисі має місце: можливо, при оцінці вокативних речень можна використати прийом трансформацій, щоби показати суб'єктно-адресатний характер звертань.

Джерелом дослідження слугують такі твори Валерія Шевчука «Дім на горі», «Сповідь», «Срібне молоко», «На полі смиренному», «Мор», «Три листки за вікном». **Кількість одиниць джерельної бази –** 102.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що уперше здійснено комплексне дослідження звертань у творах В. Шевчука.

Практичне значення роботи: Результати магістерської роботи можуть бути використано на уроках української мови при вивченні теми «Звертання», на уроках української літератури та факультативних заняттях, присвячених творчости письменника, а також при проведенні виховних заходів (наприклад, із культури української мови).

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ ЗВЕРТАННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ

Як відомо, звертання – це слово чи словосполучення в реченні, що означає особу чи предмет, до якого звертаємося: *Шановний Іване Ярославовичу!* Звертання не є членом речення, не відповідає на запитання, не пов'язуються сурядним чи підрядним зв'язком з головними та другорядними членами речення. У сучасній українській мові форми звертання виражені формами кличного відмінка.

Щодо морфологічної форми вираження звертання, то у більшості сучасних праць із синтаксису української мови зазначається, що звертання може виражатися саме кличним відмінком, форма якого може мати специфічну флексію або ж омонімну з формою називного відмінка. Однак варто зазначити, що в історії українського мовознавства тривалий час кличний відмінок не виокремлювався як окремий відмінок, а вважався кличною формою.

Але навіть у період невизнання кличного як відмінка точилися дискусії щодо потреби виокремлення цієї форми в окрему грамему. На обґрунтування цього мовознавці наводили наступні аргументи. Якщо відмінок – це граматична категорія іменних частин мови, котра виражає синтаксичні відношення між словами в реченні й виявляється в протиставленні семи відмінкових форм закінчень, то постає питання чому називний, родовий, давальний, знахідний, орудний і місцевий – відмінки, а кличний – форма? Кожен іменник може стояти у формі будь-якого відмінка. Якщо *дідо, брате, друже, сестро, Степане, Анно, Софіє, Ірино* – кличні форми, тобто форми кличного відмінка, то ці іменники в давальному *(дідові, братові, другові, сестрі, Степанові, Анні, Софії, Ірині)* чи в орудному *(дідом, братом, другом, сестрою, Степаном, Анною Софією, Іриною)* відмінках також можем назвати давальними чи орудними формами. Отже, форма в цьому випадку – загальне поняття у порівнянні з конкретним – відмінок.

Тому єдино правильним терміном в українській мові є кличний відмінок. Так постійно називав його Б. Антоненко-Давидович [1, с. 140] та інші видатні діячі української культури, глибокі знавці нашої мови.

Звертання давно перебували в полі зору вчених-лінгвістів, мовознавців. У численних граматичних працях з'ясовували морфологічні особливості

наказового способу дієслова та форм кличного відмінка іменників, які в мовленнєвих актах використовують для позначення адресата. Однак, незважаючи на значні напрацювання дослідників синтаксису, у більшості наукових працях (С. Бевзенка [2, с. 200], П. Дудика [21, с. 250], А. Загнітка [31, с. 243-248] та ін.), звертання розглядали без урахування їхньої функціональної специфіки у комунікації та тісної семантичної і граматичної в широкому розумінні взаємодії їх із синтаксичним утворенням, компонентом якого вони є.

Пономаренко В.П., досліджуючи історичні та сучасні тенденції розвитку категорії звертання в індоєвропейських мовах, зокрема у близькоспоріднених романських, германських та слов'янських, виявив, що у них є доволі значні відмінності [61]. Це також спостерігається у різних національних варіантах однієї мови.

Отож, порівняння сучасного романського, германського і слов'янського звертання дає як моделі типологічної єдності, притаманні для індоєвропейської мовної спільноти, так і приклади дивергентних явищ — типової ознаки діалектичного характеру розвитку мов світу. Це підтверджує, що слов'янські мови якнайменше відійшли в цьому плані від індоєвропейських основ, у той момент як мови германські і ще більше романські зазнали значної еволюції.

Ми можемо зробити поділ всіх розглянутих мов лише на дві групи: на ті, що не мають спеціальної форми звертання (французька, італійська, в цілому ретороманська, германські, крім фризької та нідерландської, слов'янські, за винятком польської), і ті, в яких вони наявні (всі інші).

У мовознавстві визначення «клична форма» та «звертання» зображують полемічні дослідження даних елементів, та це не суперечить існуванні терміна «звертання» в синтаксисі та граматиці української мови.

Різноманіття існуючих поглядів на лінгвістичну природу звертання свідчить про "безмежну" увагу до нього в мовознавстві різних епох. Незважаючи на досить широку розробленість даної проблеми в лінгвістичних науках, пошуки шляхів дослідження різноманіття форм і функцій звертання не припиняються,

що обумовлює актуальність теперішнього дослідження.

Звертання – це елемент ідіостилю письменника. Структурна та семантична будова звертань є залежна від стилістичної та жанрової властивості твору, а також допомагає реалізації авторської мети. Отож аналіз звертань має відбуватися із врахуванням жанру твору та особливості ідіостилю автора.

Звертання у реченнях широко досліджували та описували в наукових працях різні науковці.

У «Словнику української мови» вказано, що «звертання» - це вислів, думка, прохання і т. ін., спрямовані до кого – небудь [5].

Серед дослідників, які займалися проблематикою звертань слід відмітити українського мовознавця, перекладача, публіциста, громадського діяча О.П. Пономаріва, який розробив пропонує таку класифікацію: власне звертання, риторичні звертання, напівриторичні конструкції та звертання-речення [60, с. 220-228].

Також у лінгвістиці є спроба визначення звертань як вставних одиниць, зокрема такі дослідники, як І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська розглядають звертання як кличні комунікати, тобто «це не справжнє речення, а особливий засіб зв’язку з вказівкою на адресата мовлення» [80, с. 220].

Твердження про можливість використання в звертанні називного відмінка поряд із кличним викликає чимало заперечень. Кличний відмінок – це не просто «залишок староруського відмінка», а повнокровна, жива категорія сучасної української мови.

Словник лінгвістичних термінів подає таке визначення вокатива: «Вокатив – кличний відмінок» [2, с. 44].

Я. К. Радевич-Винницький переконливо доводить, що клична відмінкова форма існувала в давній українській (давньоруській) і в старій українській (XIV-XVII ст.) літературній мові [65, с. 100]. В українському мовленні радянської доби кличний відмінок витісняли називним для максимального уподібнення до російської мови.

П. С. Дудик у своїй праці «Звертання-речення в сучасній українській мові» також каже, що «своїм морфологічним оформленням звертання-речення збігаються з непоширеними і поширеними звертаннями» [20, с. 37]. В першому випадку звертання-речення представлене одним лише іменем особи, зрідка кличкою тварини або назвою неістоти у формі кличного (найчастіше) або називного відмінка, а в другому – також і пояснюваним словом (словами), яке привносить додаткову емоцію у вокативний вислів, наприклад: *«**Сину мій**! **Дитино моя**! – углядівши, скрикнула мати – і кинулась до Петра»* (Панас Мирний)».

М. Скаб також виділяє два типи вживання вокатива [79, с. 325-330], які, на його думку, найповніше втілюють семантичні і синтаксичні особливості грамеми, інші вияви є похідними від цих: I тип – вокатив вживається у поєднанні з імперативною формою дієслова, який призначений для вираження початкової точки акту спілкування, а саме спонукання слухача до сприйняття інформації (виконання певної дії); II тип – апелювання як засіб підтримання уваги співрозмовника, контрольний сигнал для перевірки наявності встановленого вже контакту є можливим і в будь-який наступний момент комунікації може завершувати її. Якщо говорити про конструкції першого типу, то вони в сучасній українській мові, як зазначає М. Скаб, представлені у ролі структурно повних речень: ***Люди**, любіть землю! **Поети**, у космос ведіть!* (П. Тичина); *Тримай, **друже**, кермо, не відхиляйся від гвардійського курсу* (О. Гончар), так і неповних речень, у яких наявний лише адресат, а опущений предикат чітко усвідомлюється мовцями: *Батько піднімає рушницю. Секунда і станеться злочин. Дівчина кидається до батька і повисає на зброї з криком: – **Батьку**!* (О. Довженко). Щодо другого типу функціонування вокатива, то він є автономною синтаксичною одиницею, що вставляється у речення і за змістом не пов'язується з ним: *«Узяла я, **жінки**, перед партією таке зобов'язання»* (О. Вишня); *На наші ясні зорі, на наші тихі води, руїну, смерть і горе несуть вони [фашисти. – М. С.], **народе**!* (М. Рильський).

М. Скаб також у своїй статті «Семантико-синтаксичні функції українського вокатива» говорить про імперативні речення зі звертанням [75, с. 62]. Він каже про те, що імперативне речення, спроектоване на власне-семантичний рівень розгортається у складне висловлювання, яке побудоване за моделлю – «мовець наказує адресату, щоб адресат діяв». Формі кличного відмінка відповідають одне елементарне речення та аргумент другого речення. Іменник, який на поверхневому рівні має морфологічні показники вокатива, виявляється пов'язаним з двома предикатами, причому семантичні функції досліджуваних аргументів у кожному з речень є різними. У першому – предикатний знак своєю семантичною валентістю визначає об'єкне значення аргумента, обмежене адресатністю мовлення. У другому – аргумент характеризується функцією діяча. Пов'язаність із двома предикатами, зумовлена апелятивністю форм вокатива, визначає таку важливу його рису, як синкретизм (у змісті грамеми одночасно виявляються суб'єктна і об'єктна сфери).

Застосування кличного відмінка у свідомості мовців тісно пов’язане із спонуканням адресата до дії. Засобом для досягнення його служать номінація адресата, встановлення контакту з ним.

П. С. Дудик зазначає, що «звертання найчастіше вживаються в таких комунікативних різновидах речень, як спонукальні і питальні» [19, с. 37-43]. Формою таких речень співрозмовника спонукають до певної дії, до відповіді. У цьому найбільше виявляється стилістична зорієнтованість висловлюваного, передаваного структурою спонукального чи питального речення із звертанням: *Де зараз ви,* ***кати мого народу****?* (В. Симоненко)». Звертанням мовець привертає увагу до висловлюваного, тому воно завжди викликає експресію слухача (читача), яка нерідко проектується тим, хто створює речення із звертанням. Також дослідник говорить про повторюваність того самого звертання та посилення звертальності: «Повторення того самого звертання чи його синонімічний вияв посилює звертальність і здебільшого сприймається як засіб художньо-образного висловлювання: ***Марусе, Марусе! Голубонько!*** *Прийди*

хутенько! (Марко Вовчок); ***Україно-земле, о рідна моя!*** *Чи ж знову повернеться слава твоя?* (О. Левицький)»

Український мовознавець, Д.В. Горбачук виділяє загальні, спеціальні та звертання-антропоніми за характером взаємин співрозмовників [11, с. 49-51].

І. В. Корнійко вперше розглянула звертання як динамічний засіб вираження зверненості мовлення [40, с. 1].

О.В. Пасічна акцентувала особливу увагу на тематичних групах риторичних звертань, уживання яких у поетичних текстах пов'язане з явищем комунікативного перенесення [55, с. 119-125].

Єщенко Т. А. доводить, що мовна особистість може бути представлена адресантом і адресатом [29, с. 140]. Між адресантом і адресатом відсутня рівновага, адже мовець представлений завжди, а адресат - ні.

Автор виокремлює кілька видів адресантів: автор-ліричний герой; автор-наратор (прихований, не позначений у тексті); автор-оповідач як учасник дій; автор-оповідач як головний герой.

Також є кілька типологій адресатів: за характером адресованості - прямі, непрямі; за соціальними значеннями – національні та позанаціональні; за професійною орієнтацією – професіонали та непрофесіонали; за ступенем обізнаності – епіфани та профани; реальні і текстові (образ читача).

Коваль А.П. здійснив поділ лексики на загальновживану, стилістично нейтральну, і лексику вузького стилістичного призначення [39, с. 14-16] . Особливо численна група слів з переносним значенням для характеристики людей.

Кочан І.М. дослідила, що мова художньої літератури зумовлює зміст твору [42, с. 180], є базою для створення словесно – художніх образів. Головною синтаксичною одиницею є речення. На нормативні характеристики в художньому творі накладаються авторські, а ще додаткові: експресивні, композиційні, тематичні й інші особливості, зумовлені специфічним характером художнього мовлення.

Звертання відноситься до спірних лінгвістичних категорій, котрі, за висловлюванням В. Олійникова, визначено «складністю синтаксичної організації зазначеної мовної одиниці, її функційно-семантичною специфікою, поліфункційністю, ускладненнями в розмежуванні первинної та вторинної функції» [53, с.196].

Провідні дискусійні питання, що розглядають науковці, стосуються терміна «звертання» і місця звертання у структурі речення. Дані визначення взаємопов'язані, адже варіативність терміна є зумовлена складністю синтаксичної будови цієї мовної категорії.

Дослідники Т. В. Чубань і Л. В. Кардаш відзначили «у найдавніших працях з української лінгвістики поняття про звертання не було» [92, с. 81] .

О. Рушак з тієї точки зору допускає,що недоцільно вживати термін «звертання» як кальку з російської, несистемного щодо лінгвістичної терміносистеми української мови [67, с. 162], однак використовує його як синонімічний до терміна «одиниці апеляції» для називання «конкретних мовних одинииць, що виконують апелятивну функцію» [67, с.162], а терміни «форми звертання» або ж «одиниці сфери апеляції» застосовує , услід за М. Скабом [76, с.187-191] , для позначки збірного поняття [67,с.162]. М. Гринишин відокремлює терміни ось так: звертання – це «компонент чи складник неінформативного комунікативного акту» [13, с. 228], а визначення адресата мовлення та вокативи – це «мовні одиниці, за допомогою яких виражаються відповідні мовленнєві акти» [13, с. 229] . У підсумку дослідниця застосовує концепцію комунікативної лінгвістики для розмежування визначень «звертання» та «номінація адресата мовлення» («вокатив»).

У даній роботі ми використовуємо термін звертання як «інтонаційно виділений компонент речення, що називає істоти або персоніфіковані предмети, до яких адресовано мовлення». Замість вокатив (кличний відмінок), вслід за І. Вихованцем та К. Городенською усвідомлюємо як природну форму звертання в українській мові. Дослідники відзначили, що спеціалізованим засобом вираження звертання в українській мові є форма кличного відмінка, а його

первинною семантико-синтаксичною функцією є функція адресата – потенційного суб'єкта дії, з якою корелює його первинна формально-синтаксична функція підмета [8, с. 77]. Уживаючи звертання, мовець задає комунікативне спонукальне завдання на здійснення соціального акту прохання, наказу. Науковці акцентують увагу, що «первинні функції кличний реалізує в реченнях із дієслівними присудками у формі наказового способу». Також мовознавці відзначають і вторинні функції кличного відмінка: семантико-синтаксичну функцію семантично акцентованого адресата та відповідно нейтралізованого суб'єкта дії.

В залежності від типів реченнєвих конструкцій, філологи пропонують розрізняти різні види кличного відмінка та при цьому враховувати емотивні супровідні відтінки, адже вони є складниками його функційних характеристик:

1) семантично складний кличний(кличний адресата – потенційного суб'єкта дії);
2) семантично складний кличний акцентованого адресата і відповідно нейтралізованого суб'єкта;
3) кличний ідентифікуючий полісемантичний, що дублює відповідну семантико-синтаксичну функцію синтаксично пов'язаного з ним займенникового іменника другої особи;
4) кличний однокомпонентного речення як конденсат адресатно-предикатно-суб'єктної структури.

Кличний відмінок здебільшого оформлює звертання до особи, а його поширення на інші назви зумовлює персоніфікація. Дослідники зазначили, що реченнєвотвірний кличний відмінок із посиленою емотивною семантикою межує із вигуками. У контекстуальних умовах емотивна семантика нейтралізує субстанціальні ознаки кличного відмінка, його адресатно-суб'єктне значення та переводить відмінкову форму до розряду вигуків [8, с. 79]. Що стосується функцій звертання, то найпоширенішою є класифікація функцій, заснована на тому, що у звертаннях відображено емоційно-вольову сферу мовця, найчастіше вони мають дві функції – апелятивну та експресивну. У неускладненому вигляді

апелятивна функція звертання виступає в офіційних сферах спілкування,а в розмовно-побутовому мовленні виражає не тільки звернення до адресата,а й ставлення мовця до нього.

Скаб М. звертає увагу, що «жодне висловлення не обмежується лише апеляцією до адресата мовлення, а завжди доповнює якесь інше основне комунікативне завдання, наявність якого дозволяє визнати це висловлення окремим комунікативним актом» [74, с.167-176].

Відома дослідниця М.Я. Плющ розробила власну класифікацію звертань і поділила їх на непоширені і поширені [56, с. 167]. Дослідниця підкреслює, що реалізація категорійного значення «актуалізації й ідентифікації адресата мовлення входить до сфери встановлення контакту чогось, вираження мовцем суб'єктивним оцінок тощо. На апелятивну функцію нашаровуються фонові значення експресивності, емоційності» [56,с.169]. Тож запропоноване розмежування можна вважати лише частково вмотивованим,у мовленні іноді важко встановити, де між ними існує межа.

Також М. Плющ стверджує, що «у реченні зі звертанням на першому плані виступає спонукальна модальність – заклик отримати відповідь на запитання, бажання закликати до дій, зацікавити тощо , кличний відмінок, крім апелятивного значення, дістає додаткове значення експресивної оцінки [56, с.170]. Додаткове функціональне навантаження кличного відмінка нашаровується на основне значення – апеляції до особи – адресата мовлення». Додатково дослідники виокремлюють звертання-речення, які переважно властиві розмовному стилю та виражають нерозчленовано суб'єктивну оцінку дій, станів, якостей і інших ознак особи, до якої звертається суб'єкт. Звертання речення або вокативні речення – це «однослівні речення, виражені кличним відмінком іменника, що самостійно передають нерозчленовані думки, почуття, волевиявлення». Такі звертання супроводжуються виразною окличною, спонукальною чи питальною інтонацією, виражають різні відтінки реакцій мовця і розглядаються в якості специфічних синтаксичних мовних одиниць, «головна функція яких полягає у вираженні емоцій, почуттів, експресії». За

будовою звертання-речення збігаються з непоширеними звертаннями, але є складнішими за змістом: вони виражають певну думку-почуття, якою супроводжується звертання до особи. На відміну від звертань-речень чи вокативних речень, звичайне звертання не є окремим висловлюванням, а перебуває в складі речення. Таким чином, звертання як лінгвістична категорія має подвійне витлумачення, з одного боку, воно позначає слова чи словосполучення, які вказують на того, до кого звертається адресант; а з іншого боку,вони виконують у реченні та у тексті загалом певні функції. Аналіз наукової літератури дозволив виділити такі стилістичні функції звертання, як номінативно - апелятивну, емотивну, експресивну.

Також варто звернути увагу на звертання-речення. Їх виокремлює П. С. Дудик. Він говорить про те, «що крім звичайних звертань, які з погляду традиційної граматики стоять поза реченням і не виступають його членами (наприклад: *«**Дівчино**, **горлице**, коли б ти знала, якого жалю ти мені завдаєш!»* – І. Нечуй-Левицький), у сучасні мові, особливо в її розмовному стилі, нерідко простежуються звертання, які в комунікативному відношенні виявляються на рівні речення, специфічно виконуючи його функцію [19,с.37]. Їх усе частіше називають звертаннями-реченнями, або вокативними реченнями».

Звертання в авторському ідіостилі завжди наділені оригінальністю та певною специфікою, адже письменник використовує ті чи інші апелятиви з метою комунікативного наближення читача до дійсности, у якій живуть його персонажі. Вибір іменників для звертання завжди підпорядкований стилістичній меті, це можуть бути і приховані психологічні засади: використовуючи ті чи інші загальні назви чи онімну лексику, використовуючи пестливі та пейоративні назви, митець спонукує нас сприймати персонажів як позитивних чи негативних. Як слушно зауважує Л. А. Булаховський про звертання у творчості Тараса Шевченка: «…Його своєрідність сполучається з численними особливостями манери поетично-народної, – може, більше, ніж хто-будь інший, показує як сам вибір і художня обробка *звертань* глибоко пов'язані з основними нервами його творчості, з основними особливостями його художніх уподобань і майстерності»

[5, с.500] .

Отже, звертання в сучасній українській мові загалом та в художньому тексті зокрема наділене певними граматичними та лексико-семантичними особливостями, які завжди будуть невичерпним матеріалом аналізу у мовознавчих дослідженнях.

РОЗДІЛ 2 ХАРАКТЕРИСТИКА ЗВЕРТАНЬ У ТВОРАХ ВАЛЕРІЯ ШЕВЧУКА

2.1. Лексико-семантична характеристика звертань

С. Єрмоленко визначила, що індивідуальний стиль, або ідіолект – це «сукупність мовно-виразових засобів, які виконують естетичну функцію і вирізняють мову окремого письменника з-поміж інших» [24,с.201-205]. Термін «ідіостиль» в сучасній лінгвістиці пов'язаний з такими поняттями, як «світобачення письменника», «мовна особистість», «мовна картина світу». Головним об'єктом дослідження ідіостилю письменника є мова його художніх творів, бо індивідуальний стиль (ідіостиль) письменника – це реалізація автором моделі світу в мовних знаках національної культури. Письменник створює власний неповторний мовний світ згідно свого світосприйняття, психології мовотворення.

Створення такого мовного світу притаманні і Валерію Шевчуку. Олена Переломова, у своїй статті «Мовний аспект ідіостилю Валерія Шевчука» окреслила унікальність стилю Валерія Шевчука [56], акцентувала увагу на мовному аспекті його ідіостилю, розглянула мовні засоби творення образності в художніх творах, які презентують світобачення письменника та його творчу манеру, яка вирізняє митця з-поміж інших. Досить вдалим є поєднання національного образного світобачення і глибинного філософського осмислення закономірностей світобудови. Це є притаманним для творчого методу письменника. Мовні засоби висвітлюють величезний потенціал загальнонародної мови й творчі можливості митця, неповторну індивідуально-авторську картину світу. Твори Валерія Шевчука мають філософський та інтелектуальний виміри, представляють мову української філософсько-інтелектуальної літератури, розвиток якої було закладено в попередньому столітті. В. Шевчук світоглядно тяжіє до екзистенціалізму.

Серед таких мовних засобів вирізняється і використання звертання у канві художніх творів письменника. Цей граматичний засіб має свою специфіку щодо лексико-семантичних, граматичних та стилістичних особливостей.

Задля даного аналізу було вибрано 177 речень із звертаннями у творах Валерія Шевчука «Дім на горі», «Сповідь», «Срібне молоко», «Три листки за вікном», «Мор», «На полі смиренному». Також ми брали до уваги повтори звертань однієї лексичної форми у різних реченнях, бо одне і те ж звертання може різнитися за стилістичною функцією, конотацією тощо.

Взявши за основу лексико-семантичну класифікацію К. Ф. Шульжука, структуруємо виявлені вокативи за семантичними та тематичними особливостями [95, с. 491] . Ця класифікація відображає частотність уживання тих чи інших номінативів в апелятивній функції, від назв істот (людей) – до персоніфікованих назв неживого:

1. **Антропоніми:** - ***Галю**, — сказала вона, — чуєш, Галю! («Дім на горі», с.6); - Гаразд, - прорік старший лавник. – Що скажеш на те, **Катерино**, та й ти, **Петре**? («Срібне молоко», с.23); - Тепер, **Гапко**, все доладу виповіла. А як можеш те доказати?(«Срібне молоко», с.59); - Що це ти намолов, **Грицьку**? – з жахом спитала вона.*(«Срібне молоко», с.133).

Антропоніми в назвах людей ми виділили в першу групу, адже такі власні назви наділені найвищим ступенем апелятивності. У семантичній структурі лексичного значення таких одиниць (як і займенників) наявний лише денотат. Сигніфікатне значення (сигніфікат[34] – поняттєвий міст мовного знака), тобто, у них втрачено.

З-поміж антропонімів виділили:

І. Імена:

1.Чоловічі: *Але стривай, **Семене**, - пробелькотів я….* («Три листки за вікном», с. 48); - *Бійся Бога, **Іване**!- вигукнула Явдоха…..*(«Срібне молоко», с.43); - *Що це ти намолов, **Грицьку**? – з жахом спитала вона.*(«Срібне молоко», с.133); *Хто це тобі зробив такий інструмент, **Колю**? — спитав Микола.* («Дім на горі», с.12); *— Потіха з тебе, **Андрію**!* («Дім на горі», с.25); - *Бійся Бога, **Іване**!- вигукнула Явдоха…..*(«Срібне молоко», с.43); - *Що це ти намолов, **Грицьку**? – з жахом спитала вона.*(«Срібне молоко», с.133); - *Піди-но, **Степане** й заарештуй паньматку за отруєння панотця.*(«Срібне молоко», с.142); - *Одурив ти мене,*

***Максиме**, а ще й попобив немало…*(«Срібне молоко», с.158); ***Степане**, гей, Степане, а йди допоможи!..* («Три листки за вікном», с. 133); *Що я твоя мати, **Юстине** ! – закричала вона пронизливо…*(«Три листки за вікном», с. 296); *Підпишіться за мене, **пане Стефане**, - попросив він дячка Савича….* («Три листки за вікном», с. 161); *Допоможи мені, **Яремо**, - попросила Марина…*(«Три листки за вікном», с. 186); *А що, **Петре**, - почув Оришчин голос…*(«Три листки за вікном», с. 204); *Чи не замало, **пане Роно**, - спитав я* («Три листки за вікном», с. 59); *І все – таки, **пане Іване**, - сказав я….*(«Три листки за вікном», с. 240); *Не розумію я тебе, **Тимоше** – кволо озвався Петро.* («Три листки за вікном», с. 243); *-Слухай-но,**Прокопе**,-гукнув Лаврентій.*(«На полі смиренному», с.9); *— Я бачу, **Петре**, що ти вірний приятель, —сказав так само хрипко.*(«На полі смиренному», с.33); *— **Стефане**! — гукнув він у порожній покій.*(«На полі смиренному», с.151); *— Це ти, **Лазаре**? — сказав сусід.-А ми думали, що помер ти!* («На полі смиренному», с.98).

2. Жіночі: *— Я, **Маріє**, чогось більше задихатися став, — сказав тепло сивань і задивився кудись туди, до горбів і до західного сонця.* («Дім на горі», с.2); *- **Галю**, — сказала вона, — чуєш, Галю!* («Дім на горі», с.6); *— Вже не спиш. **Галочко**?* («Дім на горі», с.17);*— Будь ласка, **Маріє Яківно**, відчиніть!* («Дім на горі», с.8); *- Тепер, **Гапко**, все доладу виповіла. А як можеш те доказати?*(«Срібне молоко», с.59); *- Що , **Насте**, у тебе приключилося? Мо', щось украв?* («Срібне молоко», с.125); *- Чого на мене так дивишся, **Хвенно**? – спитав дяк, помітивши її замилованість…*(«Срібне молоко», с.128); *- Чогось хотіла, **Ганно**? – спитав дяк.* («Срібне молоко», с.149); *А подай – но,**Олено**, нам меду….* («Три листки за вікном», с. 28); *То що, **Марино**, - спитав сумно телятник Ярема…..* («Три листки за вікном», с. 186); *Боюся тебе, **Оришко**!- смикнувся він.* («Три листки за вікном», с. 200).

Звертання даної групи найчастіше вживаються у діалогах і стосуються вони персонажів творів, які комунікують один з одним. У ролі цих звертань зустрічаються власні імена героїв, вжитих у кличному відмінку: *Яремо, Стефане, Юстине, Марино, Оришко, Ганно* та багато інших. Специфіка цих

імен в тому, що це давні українські імена семітського походження, однолексемні . Особливість таких номінацій з огляду на історичне тло твору в тому, з погляду сучасного функціонування, варіантности вони відтворюють цінну інформацію про історію народу та його культуру.

3.Прізвища: *Змилуйся,* ***Ващихо****, - сказала надто вже напрямець…*(«Срібне молоко», с.98); ***Валькевич****! – гукнув я – Ану до мене!* («Три листки за вікном», с. 416); *Ви,* ***Гольченку****, - сказав я прищавому хлопцеві…* («Три листки за вікном», с. 413); *Жартуєте з мене,* ***пані В'юцко****, - сказав майже пошепки.* («Три листки за вікном», с. 164); *Ви служили для себе,* ***пане Ленсалю****…*(«Три листки за вікном», с. 529); *Як себе почуваєте,* ***пане Боргене*** *?-….* («Три листки за вікном», с. 688); *Мене вабить до вас,* ***пане Алембеку****,—шепотів він…* («Мор», с.187).

Прізвище – це спадкове офіційне найменування, яке вказує на належність людини до певної сім'ї [5].

Невласне апелятивні звертання з оціночними судженнями: - *Ну що,* ***негіднику****, — сказав сотниченко.* («Сповідь», с.9);*«Бери,* ***сараче****, ноги на плечі і втікай, як досі тікав, бо пожере тебе пекельце».* («Срібне молоко», с.83);- *Побачеш,* ***заволоко****! – прошипів, цього разу ніби гад, Пошивайло….*(«Срібне молоко», с.174)*;…Я тебе,* ***злодіяку****, до кісток бачу!* («Три листки за вікном», с. 27)*; Не підходь,* ***чумнику****, -загрозливо процідив перший розбійник….* («Три листки за вікном», с. 48)*; Гей ти,* ***голодрабцю****! – гукнув Шинкар Ґендлеві….* («Три листки за вікном», с. 120)*; Хто це тебе такпобив,* ***бідолахо****?* («Три листки за вікном», с. 133); ***Благодійнику*** *ви наш! – кинулася йому до руки Третячиха.* («Три листки за вікном», с. 442)*; Давай потанцюємо,****дурню****!- загорлала до нього жінка.* («Мор», с.76)*; Чого ви прийшли сюди,****нещасні****?- почувся міцний голос морового бурмистра.* («Мор», с.117). В аспекті стилістичного функціонування ці звертання – це одиниці, наділені здебільшого пейоративним значенням.

У творах нечасто трапляється нанизування звертань. В одній репліці може траплятися кілька одиниць.: ***Степане****, гей,* ***Степане****, а йди допоможи!..* («Три листки за вікном», с. 133); *—* ***Іоанне, Іоанне****! — аж головою захитала дівчина з*

Настчиним обличчям.(«На полі смиренному», с.249); ***Кириле!*** *— зойкнув високий. — Іди-но подивися,* ***Кириле!*** («На полі смиренному», с.257).

2. Назви людей на їх родинними стосунками. Не менш широко, ніж власні імена людей, у поетових творах виступають як власне звертання різні родинні назви, як-от: *батьку*, *мамо*, *дочко*, *сину*, *дядьку*, *сестро*, *брате*, *діду*, *бабо*, *дитино* та ін.

Звертання цієї групи поділяємо на:

• звертання до матері: - *Гріх,* ***мамо****, так людей клясти! – сказала кривим ротиком, не змінюючи усмішки, невістка.* («Срібне молоко», с.85); *Що тут сталося,* ***мамо****?-…* («Три листки за вікном», с. 221).

• Звертання до батька: *Але ж,* ***батьку****, - пробував оправдатися…*(«Три листки за вікном», с. 390); *— Велика сила є в ваших словах,* ***тату***.(«На полі смиренному», с.189).

• Звертання до бабусі: *— Щось хотіла,* ***бабцю****? — спитала, не маючи сили стримати радісного усміху, Галя.* («Дім на горі», с.5).

• Звертання до дядька: *Може, ви й правду кажете,* ***дядьку****, - мовив Петро…*(«Три листки за вікном», с. 210).

• Звертання до доньки: - *Він, панове врядні…скажи ти,* ***дочко****, бо не ляга на вуста таке скаредне.*(«Срібне молоко», с.13).

• Звертання до сина: *— Іду,* ***синку****, іду! — озвалася вона заклопотано…*(«Дім на горі», с.4).

• Звертання до брата: *.... «Не гайся,* ***брате****, ноги на плечі брати!» - …*(«Срібне молоко», с.15); ***Брате!*** *— тихо зойкнула вона.* («Мор», с.57).

Семантика родинних зв’язків поширюється семами статі (наприклад, *батьку*, *тату*, *дядьку*, *брате, синку* – чоловічий рід; *жінко*, *мамо*, *дочко*, *бабцю* – жіночий рід) та семами віку (наприклад, *жіночко, бабо, дідо, старче,паньматко* – старший вік; *сину*, *дитино, юначе*, – молодший вік). При звертанні до незнайомих осіб ці семи стають визначальними, тобто, при виборі форм звертання беруться до уваги зовнішні ознаки адресанта (вік, стать) і не враховуються родинні зв’язки. У таких випадках вокативи на позначення

родинних зв'язків вживаються у переносному значенні. Наприклад: — *Я,* ***дитино****, думаю про все, — сказала стара й завмерла на мить, погасивши погляд.* («Дім на горі», с.2); - *А чого це ти,* ***бабо****, - сказав отаман, - через городи скрадаєшся?*(«Срібне молоко», с.54); *Питай,* ***сину*** *мій,- сказав я.* («Три листки за вікном», с. 6); *З приємністю,* ***дочко****, бо ти впала мені в очко…* («Мор», с.40).

Звертання за родинними зв'язками були широко вживані в Україні за часів Запорозької Січі. Це було зумовлено «гуртовими порядками, які передбачали рівність усіх козаків, а взаємини молодих і старших мали родинний характер».[37]

3.Звертання **за статевою або віковою ознакою.** Проаналізувавши ці звертання, ми виділили такі групи:

• звертання до дівчини: — *Вже прокинулася,* ***ласочко****? — спитала лагідно. — Погано я спала цю ніч.* («Дім на горі», с.14); *З приємністю,* ***дочко****, бо ти впала мені в очко…* («Мор», с.40); ***О панно*** *!- вигукнув патетично. – Ви образ ясного ранку!* («Три листки за вікном», с. 657).

• звертання до хлопця: — *Я,* ***дитино****, думаю про все, — сказала стара й завмерла на мить, погасивши погляд.* («Дім на горі», с.2); *Вабить тебе дорога,* ***хлопче*** *?- спитав нарешті.* («Три листки за вікном», с. 13); *Ану,* ***хлопчики****, - сказав військовим голосом…*(«Три листки за вікном», с. 624); — *Ходімо,* ***сину****, до коваля, хай закує тебе в ланцюги, а тоді підемо, куди хочеш.*(«На полі смиренному», с.14); *Не думай,* ***хлопче****, що ти розумний, а я дурний, що ти добрий, а я лихий.*(«На полі смиренному», с.96)*; Славний,* ***синку****, — це раб! — тихо прошепотів старий.*(«На полі смиренному», с.209); *Бувайте здорові,* ***юначе.*** («Три листки за вікном», с. 666)*; - Не журися,* ***хлопче****, - сказав за дверима жіночий голос. – Я тобі пособлю.* («Срібне молоко», с.18).

• звертання до чоловіка: *Втомився,* ***чоловіче*** *? Йди у дім свій і спочинь.* («Три листки за вікном», с. 228); — *Чого побиваєшся,* ***чоловіче****? — спинився коло нього Агапіт.*(«На полі смиренному», с.213).

• звертання до старших людей: — Я не хочу з тобою сперечатися, **батьку**, - сказав Агапіт.(«На полі смиренному», с.187); - *А чого це ти,* ***бабо****, - сказав*

отаман, - через городи скрадаєшся?(«Срібне молоко», с.54); *Ой вабить, **діду**! – сказав я.* («Три листки за вікном», с. 8); *…Скажи, **старче**: чи кожен, хто шукає, знаходить незвідане…..* («Три листки за вікном», с. 20); *— Помовч, **діду**, — люто сказав отрок*.(«На полі смиренному», с.108).

• звертання до молодших за віком осіб: *— Я, **дитино**, думаю про все, — сказала стара й завмерла на мить, погасивши погляд.* («Дім на горі», с.2); *Ходи в хату, я тебе нагодую, **Знайдо**,- сказала жінка…*(«Три листки за вікном», с. 274).

До даної семантичної групи належать також вже згадані лексеми «батьку», «діду», «бабо», вживані не в значенні родинних зв'язків, а у значенні віку і статі: *— Помовч, **діду**, — люто сказав отрок*.(«На полі смиренному», с.108); *- А чого це ти, **бабо**, - сказав отаман, - через городи скрадаєшся?*(«Срібне молоко», с.54); — Я не хочу з тобою сперечатися, **батьку**, - сказав Агапіт.(«На полі смиренному», с.187).

4. Звертання на позначення соціального становища, класової чи станової належності, посади, звання, титулу тощо: ***Старосто**, пані **підстаросто**!* («Сповідь», с.1); *— Я прийшов висповідатися, **панотче**, — скаже він хрипким, застуженим голосом…* («Сповідь», с.8);- *Ану, **пане дяче**, завертай до школи і сиди там пацюком, поки тебе, обіясника, до суду не покличуть.*(«Срібне молоко», с.9);- *Йди, куди хочеш, **доміне Григорію**, але не в Троянів.* («Срібне молоко», с.16);- *Я теж так зміркував, **пане отамане**, - мовив писар…*(«Срібне молоко», с.95); - *Коли так кричите, **панотче**, то в мене в голові не вив'язуються думки….*(«Срібне молоко», с.63)*; Прийшов до вас, **отче**, - сказав він….* («Три листки за вікном», с. 7); *Життя кличе вас, **панотче**, назад – це недобре…* («Три листки за вікном», с. 11); - *Дозвольте, **пане сотнику**, й мені слово сказати…* («Три листки за вікном», с.28); *Послухайте мене ви, ваша **милосте**!* («Три листки за вікном», с. 29); *Дозвольте нам, **пане дяче**, - сказав Семен..*(«Три листки за вікном», с. 22);*Подорожні, **пане господарю**.* («Три листки за вікном», с. 60); - *Коли тільки ваша ласка, **пане регенте**….* («Три листки за вікном», с. 65); *Ти, **княже**, вчинив велике зло…..* («Три листки за

вікном», с. 101); *Послухайте, ваша* ***величносте,****- спробував перебити його Шинкар.* («Три листки за вікном», с. 121); *Ви чуєте,* ***полковнику*** *?- зашепотів він голосно…*(«Три листки за вікном», с. 510); *Воістину,* ***ваше превосходительство,****- виструнчився Ковнірчук.* («Три листки за вікном», с. 626); *Мій шинок,* ***панотче****, славний на цілу округу,* («Мор», с.36) *Всі ми,* ***ваша милосте****, виховуємо у собі святу, боголюбиму покірливість.* («Мор», с.98); *— Скільки вам літ,* ***отче****?...*(«На полі смиренному», с.29); *Вона приїздила сюди і хотіла з тобою побачитися, але ти сховався тоді,* ***князю!*** («На полі смиренному», с.34); — Не надривайся так, **брате Миколо**, — сказав низенький чернець…(«На полі смиренному», с.38); Дякую тобі, **брате Ісакію**, що нагадав про ницість мою, — сказав смиренно Святоша…(«На полі смиренному», с.38); -Глянь-но, **брате Семене**, — шепнув мені.(«На полі смиренному», с.13); - Брате **Агапіте**! — тихенько покликав він.(«На полі смиренному», с.129); Господи благослови, **брате Теофіле**, — відгукнувся Святоша.(«На полі смиренному», с.150); — Господи благослови, **отче Марку**, — сказали ми врізнобій.(«На полі смиренному», с.154); — Чи зволяєте, **отче ігумене**, щоб я врятував цього чоловіка? — спитав Агапіт.(«На полі смиренному», с.214); *— Брате* ***Ієреміє****, — сказав поважно. — Мудрі будьмо*!(«На полі смиренному», с.271); *— Що,* ***брате Федоре****, — спитав, вийшовши, Василь. — Чи не на мене ти очікуєш?*(«На полі смиренному», с.304); *— Оце весь скарб,* ***брате Василю****, — тихо сказав він*.(«На полі смиренному», с.324); *— Краса яка,* ***брате Полікарпе****! Полікарп байдуже гмикнув*.(«На полі смиренному», с.326); *— Еге,* ***братове,*** *— сказав Марко-печерник,вилазячи з ніші…*(«На полі смиренному», с.62); *Не розум керує твоїми діями ,* ***брате!*** («Три листки за вікном», с. 115); *Гаразд, - сказав пан возний. – Тепер кажи ти,* ***дівко****…*(«Срібне молоко», с.12).

5.Професія, спеціальність особи: *- З тобою в мене буде окрема розмова,* ***повійнице****! – гримнув піп.*(«Срібне молоко», с.64); ***Шинкарю*** *! – закричав регент…..* («Три листки за вікном», с. 68); *« Ну де ти,* ***органісте*** *?» - подумав я.* («Три листки за вікном», с.136); *Ну,* ***пане канцеляристо****, - сказав наказний*

сотник…. («Три листки за вікном», с. 154); *О, **пане інспектор**! – сказав я…*(«Три листки за вікном», с. 532); *Все тут, як і всі ми, безроздільно належить вам, **ваша світлосте**.* («Три листки за вікном», с. 622); *Але вони вб'ють мене, **пане вчителю**!-…* («Три листки за вікном», с. 636); *Агов, **пане бурмистре**!- неголосно сказав странній.* («Мор», с.189).

6. Найменування осіб, взаємини яких ґрунтуються на близькій психологічній дистанції, на спільних інтересах, дружбі між адресантами: *— **Друже мій**, — казав я своєму пильному слухачеві..*(«На полі смиренному», с.345); *Та що ви, **любий**!* («Три листки за вікном», с. 352); *Так, так, **друже** мій,- сказав рівним голосом батько.* («Три листки за вікном», с. 389); *А тобі що, **приятелю**?- спитав він.* («Три листки за вікном», с. 47); *Ні, **читальнику**, я тобі розповів не все.* («Сповідь», с.12).

7.* Назви демонологічних та міфічних істот:** *Бо урочиш мене, **відьмо**! – крикнула Явдоха.* («Срібне молоко», с.81); *« **Господи!** – прошепотів я самими вустами…..»* («Три листки за вікном», с. 9);*Чи можу я ще одне замовити, **пане Страше**? – спитав.* («Три листки за вікном», с. 92);Боже великий**, — прошепотів я.*(«Мор», с.87);***Господи**, помилуй мене грішного!* («Мор», с.114); *Я заплачу вам, **янголи**, за вашу виставу, —рипів я зубами.* («Мор», с.143); ***Господи**, — шепчу тоді я, — дай мені силу для діла, на яке мене поставив.* («На полі смиренному», с.7); *Згинь, пропади, **прояво** ! – гукнув Кулаківський хрипко.* («Три листки за вікном», с. 511); Дякую тобі, **доле**, — прошепотів він, — і за таке!» («Мор», с.167).

8. Інтимізуючі звертання: *Добрий вечір, **ластівочко**. Чи вийдете?* («Дім на горі», с.15); *Вітаю тебе, **Леве**, — сказав, ступаючи назустріч царю звірів.* («Сповідь», с.18); - *Чого витріщилася на мене, **жабо**?* («Срібне молоко», с.81); *— Змилуйся, **пташе**! Змилуйся, бога ради..*(«На полі смиренному», с.86); *От і прийшла на тебе пора, **голубчику**.* («Три листки за вікном», с. 220). Це звертання до людей із лише формальним використанням назв тваринного світу (вказівка на асоціативні зв'язки, ставлення до людей, актуалізація рис, звичок людей тощо: те, що засвідчує лексико-семантичний спосіб творення). Палійчук

окреслила, що «з позицій інтегрованого когнітивно-дискурсивного та комунікативного підходів наративний код інтимізації є системою різнорівневих мовних і мовленнєвих засобів скорочення наративної дистанції між автором та читачем, що сприяють виникненню ефекту їх безпосереднього, дружнього спілкування через текст» [54,с.63-67].

9. **Збірність, сукупність когось (чогось):** - *Скажу пряму правду,* ***панове врядні*** *,* - *тим-таки голосом повів Петро Сахнюк,* - *що з ним мови я не мав…*(«Срібне молоко», с.11)*;* - *Бачите,* ***панове судді****,* - *розважно й неквапно проказав дяк…*(«Срібне молоко», с.25)*; Ану не підходьте,* ***лайдаки, розбійники, викрутні й облудники****!* («Три листки за вікном», с. 16)*; Злодіїв,* ***панове****,* - *повчально проголошував сотник….* («Три листки за вікном», с. 27)*; Увага,* ***товариство****, увага!* («Три листки за вікном», с. 35)*;* ***Панове судді****,* - *сказав я….* («Три листки за вікном», с. 48)*; Знову весела справа,* ***панове урядові****,* - *сказав….*(«Три листки за вікном», с. 204)*; Не чіпайте мене,* ***люди****! — хрипко гукнув він.* («На полі смиренному», с.9)*;* ***Братіє****! — смиренно проголосив сіроносий.* («Мор», с.39)*; — Братіє моя! — сказав він. — Велику силу нині відчув я в собі.*(«На полі смиренному», с.194)*; Двері,* ***братва****!* («На полі смиренному», с.256)*; — Гляньте,* ***людоньки****, — репетував Ісакій.*(«На полі смиренному», с.274)*; — Гляньте,* ***товариство****! — гукнув княжий слуга.*(«На полі смиренному», с.287)*; — Зв'яжіте його,* ***отроки****! — сказав князь.*(«На полі смиренному»,с.288).

10. **Індивідуально – авторські звертання:** *Перепрошую тебе, дорогий* ***читальнику****, за те, що забираю час…*(«Три листки за вікном», с. 6).

Дуже поширеними у творчості Валерія Шевчука є звертання «пане», «панове»: - *Я теж так зміркував,* ***пане отамане****,* - *мовив писар…*(«Срібне молоко», с.95); - *Дозвольте,* ***пане сотнику****, й мені слово сказати…* («Три листки за вікном», с.28); *Дозвольте нам,* ***пане дяче****,* - *сказав Семен..*(«Три листки за вікном», с. 22); *Подорожні,* ***пане господарю****.* («Три листки за вікном», с. 60); - *Коли тільки ваша ласка,* ***пане регенте****….* («Три листки за вікном», с. 65); *Ну,* ***пане канцеляристо****,* - *сказав наказний сотник….* («Три листки за вікном», с.

154); *О, **пане інспектор**! – сказав я…*(«Три листки за вікном», с. 532); *Але вони вб'ють мене, **пане вчителю**!-…* («Три листки за вікном», с. 636); *Агов, **пане бурмистре**! — неголосно сказав странній.* («Мор», с.189); - *Скажу пряму правду, **панове врядні** , - тим-таки голосом повів Петро Сахнюк, - що з ним мови я не мав…*(«Срібне молоко», с.11); - *Бачите, **панове судді**, - розважно й неквапно проказав дяк…*(«Срібне молоко», с.25); *Злодіїв, **панове**, - повчально проголошував сотник….* («Три листки за вікном», с. 27); ***Панове судді**, - сказав я….* («Три листки за вікном», с. 48); *Знову весела справа, **панове урядові**, - сказав….*(«Три листки за вікном», с. 204).

Отже, в лексико – семантичній класифікації звертань виявлені вокативи за семантичними та тематичними особливостями. Найбільш чисельна група звертань у творах письменника – це антропоніми. Усі аналізовані групи звертань визначені певними мовленнєвими ситуаціями, у яких функціонують персонажі творів.

2.2. Структурно-граматична характеристика звертань

Зібраний нами матеріал свідчить, що в творах Шевчука багато звертань за морфологічним вираженням є іменниками. Ці звертання - іменники є власними назвами.

Тимченко Є.К. дослідив, що нормативною формою іменника в ролі звертання є кличний відмінок, але іноді у функції кличного відмінка використовується форма називного відмінка [86]. У мові творів найбільш поширеним є вживання традиційного для української мови кличного відмінка. Наприклад: *Та це,* ***Олександре Панасівно****, теє-то... директор, — сказав Степан сумирно і втер з чола піт.* («Дім на горі», с.1); *— Я,* ***Маріє****, чогось більше задихатися став, — сказав тепло сивань і задивився кудись туди, до горбів і до західного сонця.* («Дім на горі», с.2); *Але стривай,* ***Семене****, - пробелькотів я….* («Три листки за вікном», с. 48); *Змилуйся,* ***Ващихо****, - сказала надто вже напрямець…*(«Срібне молоко», с.98); *- Одурив ти мене,* ***Максиме****, а ще й попобив немало…*(«Срібне молоко», с.158); *А подай – но,****Олено****, нам меду….* («Три листки за вікном», с. 28); *Самі винуваті,* ***Автомоне Борисовичу****, - каже він…*(«Три листки за вікном», с. 385); *Я,* ***Василю Васильовичу****, - казав батько...*(«Три листки за вікном», с. 386); *Ви,* ***Гольченку****, - сказав я прищавому хлопцеві…* («Три листки за вікном», с. 413); *Жартуєте з мене,* ***пані В'юцко****, - сказав майже пошепки.* («Три листки за вікном», с. 164); *То що,* ***Марино****, - спитав сумно телятник Ярема…..* («Три листки за вікном», с. 186); *А що,* ***Петре****, - почув Оришчин голос…*(«Три листки за вікном», с. 204); *Що впізнала тут свого,* ***Маріє Тимофіїхо*** *?-...* («Три листки за вікном», с. 226); *Ви служили для себе,* ***пане Ленсалю****…*(«Три листки за вікном», с. 529); *Чи не замало,* ***пане Роно****, - спитав я* («Три листки за вікном», с. 59); *І все – таки,* ***пане Іване****, - сказав я….*(«Три листки за вікном», с. 240); *Не розумію я тебе,* ***Тимоше*** *– кволо озвався Петро.* («Три листки за вікном», с. 243); *Ви,* ***Венедикте Іполитовичу****, чарівник,- …* («Три листки за вікном»,с. 623); *Та це ж я,* ***Процю****, не лякайся.* («Мор», с.6); *Мене вабить до вас,* ***пане Алембеку****, — шепотів він…* («Мор», с.187); *— Слухайно,* ***Прокопе****, — гукнув Лаврентій.*(«На полі смиренному», с.9); *— Я бачу,* ***Петре****,*

що ти вірний приятель,-сказав так само хрипко.(«На полі смиренному», с.33). Також слід відзначити, що на сторінках повістей трапляється звертання до жінки з різним варіантом закінчення у кличному відмінку: Маріє і Марино (варіант імені Марія). Наприклад: *— Я,* ***Маріє****, чогось більше задихатися став, — сказав тепло сивань і задивився кудись туди, до горбів і до західного сонця.* («Дім на горі», с.2); *То що,* ***Марино****, - спитав сумно телятник Ярема…..* («Три листки за вікном», с. 186); *Що впізнала тут свого,* ***Маріє Тимофіїхо*** *?-...* («Три листки за вікном», с. 226); *— Будь ласка,* ***Маріє Яківно****, відчиніть!* («Дім на горі», с.8).

Співвідношення кличного і називного відмінків виявлено з морфологічного боку. У формах середнього роду й множині кличний відмінок збігається з називним, тобто він морфологічно не вирізняється в даних формах [7,с.144-145]. Наприклад: *Ану не підходьте,* ***лайдаки, розбійники, викрутні й облудники****!* («Три листки за вікном», с. 16); *Увага,* ***товариство****, увага!* («Три листки за вікном», с. 35); *Не чіпайте мене,* ***люди****! — хрипко гукнув він*. («На полі смиренному», с.9); ***Братіє****! — смиренно проголосив сіроносий.* («Мор», с.39); *—* ***Братіє*** *моя****!*** *— сказав він. — Велику силу нині відчув я в собі.*(«На полі смиренному», с.194); *Двері,* ***братва****!* («На полі смиренному», с.256); *— Гляньте,* ***товариство****! — гукнув княжий слуга*.(«На полі смиренному», с.287); *— Зв'яжіте його,* ***отроки****! — сказав князь.*(«На полі смиренному»,с.288)).

Звертання може бути непоширеним і поширеним. Структурно (морфологічно й синтаксично) звертання може бути виражене або окремим повнозначним словом, переважно іменником, або сполученням слів [22, с.270]. Лексико-граматична непоширеність чи поширеність звертань загалом не впливає на їх експресивність, емоційність: основними чинниками їх вираження є лексичне значення та інтонація. Поширене звертання може збігатись своєю формою з узгодженим чи неузгодженим означенням, прикладкою чи окремим реченням [21, с.234], напр.: *— Зв'яжіте його,* ***отроки****! — сказав князь.*(«На полі смиренному»,с.288); - *Скажу пряму правду,* ***панове врядні*** *, - тим-таки голосом повів Петро Сахнюк, - що з ним мови я не мав…*(«Срібне молоко», с.11). Такі звертання традиційно зазнають поширенні компонентами власне атрибутивного

характеру, зокрема: прикметниками (*Перепрошую тебе, **дорогий читальнику**, за те, що забираю час…*(«Три листки за вікном», с. 6); *Я самотній, моя дорога шинкарко, — проспівав солодко мій голос.* («Мор», с.47); займенниками (*Питай, **сину мій**,- сказав я.* («Три листки за вікном», с. 6); - *Друже мій, - казав я своєму пильному слухачеві..*(«На полі смиренному», с.345) та апозивно - атрибутивного характеру (*«Не гайся, **брате**, ноги на плечі брати!»* -...(«Срібне молоко», с.15); *Не розум керує твоїми діями , **брате!*** («Три листки за вікном», с. 115)). Виявлено складний іменник прикладкового характеру, який поширює звертання (- *Прохоре - Лободнику, - сказав Марко.- Скажи, чи не важко тобі буде тримати на собі прах*

ще одного брата?(«На полі смиренному», с.62)).

Щодо ***структурно - граматичних особливостей*** звертань, виявлених у прозі В. Шевчука, можемо сказати наступне:

1. Більшість звертань непоширені, тобто виражені одиничними іменниками у формі кличного відмінка (*Щось хотів мені сказати, Єреміє? - спитав почесний старець.(«На полі смиренному», с.25);*

   -Стефане! - гукнув він у порожній покій.(*«На полі смиренному», с.151*)). Однак значна частина таких одиниць має і поширений характер (- *Глянь-но, брате Семене, - шепнув мені.(«На полі смиренному», с.13); -Не надривайся так, брате Миколо,- сказав низенький чернець…*(*«На полі смиренному», с.38*)). Такі звертання традиційно зазнають поширенні компонентами власне атрибутивного характеру, зокрема: прикметниками (*Перепрошую тебе, **дорогий читальнику**, за те, що забираю час…*(«Три листки за вікном», с. 6); *Я самотній, моя дорога шинкарко, — проспівав солодко мій голос.* («Мор», с.47); займенниками (*Питай, **сину мій**,- сказав я.* («Три листки за вікном», с. 6); - *Друже мій, - казав я своєму пильному слухачеві..*(«На полі смиренному», с.345) та апозивно - атрибутивного характеру (*«Не гайся, **брате**, ноги на плечі брати!»* -...(«Срібне молоко», с.15); *Не розум керує твоїми діями , **брате!*** («Три листки за

вікном», с. 115)). Виявлено складний іменник прикладкового характеру, який поширює звертання (- *Прохоре - Лободнику, - сказав Марко.- Скажи, чи не важко тобі буде тримати на собі прах ще одного брата?*(«На полі смиренному», с.62)).

2. Чимало звертань мають ускладнений характер, засоби ускладнення при цьому виявляємо як в непоширених, так і в поширених одиницях. Переважно ускладнюються апелятиви *частками в препозиції до звертання* (***О панно*** *!- вигукнув патетично. – Ви образ ясного ранку!* («Три листки за вікном», с. 657)).

3. Синтаксичні повтори звертань. Дослідниця Цинтар переконана, що в основному повтори «свідчать про значну напругу емоційного стану персонажа» [94, с.150-152]. Ми повністю згідні з цим твердженням, адже коли людина щось повторює кілька разів, вона таким чином акцентує на чомусь вагомому для неї. Тому вважаємо, що емотивність синтаксичного повтору також залежить і від його безпосереднього значення. Такий характер ускладнення корелює з комунікативними особливостями звертання: долучення модальних компонентів, таких як частка, корелює з апелятивним характером звертань. Також натрапляємо в джерельній базі на ускладнені форми звертань, що стосуються повторів цих одиниць (-***Іоанне, Іоанне****! — аж головою захитала дівчина з Настчиним обличчям.*(«На полі смиренному», с.249); - ***Шуро, Шуро****! — гукнула Соня. — Ти що, Шуро, оглухла?* («Дім на горі», с.9)).

У працях Шевчука зустрічаються такі типи речень **за метою висловлювання**:

• <u>розповідні:</u> (*Та це,* ***Олександре Панасівно****, теє-то... директор, — сказав Степан сумирно і втер з чола піт.* («Дім на горі», с.1); *— Я,* ***Маріє****, чогось більше задихатися став, — сказав тепло сивань і задивився кудись туди, до горбів і до західного сонця.* («Дім на горі», с.2); *Але стривай,* ***Семене****, - пробелькотів я….* («Три листки за вікном», с. 48); *Змилуйся,* ***Ващихо****, - сказала надто вже*

напрямець…(«Срібне молоко», с.98); - *Одурив ти мене,* ***Максиме****, а ще й попобив немало…*(«Срібне молоко», с.158); *А подай – но,****Олено****, нам меду….* («Три листки за вікном», с. 28); *Самі винуваті,* ***Автомоне Борисовичу****, - каже він…*(«Три листки за вікном», с. 385); *Я,* ***Василю Васильовичу****, - казав батько...*(«Три листки за вікном», с. 386); *Ви,* ***Гольченку****, - сказав я прищавому хлопцеві…* («Три листки за вікном», с. 413); *Жартуєте з мене,* ***пані В'юцко****, - сказав майже пошепки.* («Три листки за вікном», с. 164); *То що,* ***Марино****, - спитав сумно телятник Ярема…..* («Три листки за вікном», с. 186); *А що,* ***Петре****, - почув Оришчин голос…*(«Три листки за вікном», с. 204); *Що впізнала тут свого,* ***Маріє Тимофіївхо*** *?-...* («Три листки за вікном», с. 226); *Ви служили для себе,* ***пане Ленсалю****…*(«Три листки за вікном», с. 529); *Чи не замало,* ***пане Роно****, - спитав я* («Три листки за вікном», с. 59); *І все – таки,* ***пане Іване****, - сказав я….*(«Три листки за вікном», с. 240); *Не розумію я тебе,* ***Тимоше*** *– кволо озвався Петро.* («Три листки за вікном», с. 243); *Ви,* ***Венедикте Іполитовичу****, чарівник,- …* («Три листки за вікном»,с. 623); *Та це ж я,* ***Процю****, не лякайся.* («Мор», с.6); *Мене вабить до вас,* ***пане Алембеку****, — шепотів він…* («Мор», с.187); *— Слухайно,* ***Прокопе****, — гукнув Лаврентій.*(«На полі смиренному», с.9); *— Я бачу,* ***Петре****, що ти вірний приятель,-сказав так само хрипко.*(«На полі смиренному», с.33);*— Ти,* ***Якове****, —а звався Іоанн до чернецтва Яковом, — забагато собі до голови береш..*(«На полі смиренному», с.226); *— Ну що,* ***негіднику****, — сказав сотниченко.* («Сповідь», с.9)*; «Бери,* ***сараче****, ноги на плечі і втікай, як досі тікав, бо пожере тебе пекельце».* («Срібне молоко», с.83)*;Не підходь,* ***чумнику****, - загрозливо процідив перший розбійник….* («Три листки за вікном», с. 48)*;- Він, панове врядні…скажи ти,* ***дочко****, бо не ляга на вуста таке скаредне.*(«Срібне молоко», с.13)*;Може, ви й правду кажете,* ***дядьку****, - мовив Петро…*(«Три листки за вікном», с. 210)*; Що,* ***жінко****,- спитав тихо…*(«Три листки за вікном», с. 220)*; Але ж,* ***батьку****, - пробував оправдатися…*(«Три листки за вікном», с. 390)*; — Велика сила є в ваших словах,* ***тату****.*(«На полі смиренному», с.189)*; — Я* не хочу з тобою сперечатися, **батьку**,- сказав Агапіт.(«На полі смиренному», с.187)*; — Ви не повинні плакати,* ***жіночко****, — сказав він.* («Дім на горі», с.32)*; — Я,*

***дитино**, думаю про все, — сказала стара й завмерла на мить, погасивши погляд.* («Дім на горі», с.2)*; — Знуджений ти, **сину**, і з дороги, — м'яко сказав панотець.*(«Сповідь», с.8)*; Скажи, **старче**: чи кожен, хто шукає, знаходить незвідане…..* («Три листки за вікном», с. 20)*; Ану, **хлопчики**, - сказав військовим голосом…*(«Три листки за вікном», с. 624)*; З приємністю, **дочко**, бо ти впала мені в очко…* («Мор», с.40)*; — Ходімо, **сину**, до коваля, хай закує тебе в ланцюги, а тоді підемо, куди хочеш.*(«На полі смиренному», с.14)*; Не думай, **хлопче**, що ти розумний, а я дурний, що ти добрий, а я лихий.*(«На полі смиренному», с.96)*; — Помовч, **діду**, — люто сказав отрок.*(«На полі смиренному», с.108)*; Бувайте здорові, **юначе**.* («Три листки за вікном», с. 666)*; - Не журися, **хлопче**, - сказав за дверима жіночий голос. – Я тобі пособлю.* («Срібне молоко», с.18)*; Ходи в хату, я тебе нагодую, **Знайдо**,- сказала жінка…*(«Три листки за вікном», с. 274) *; — Я прийшов висповідатися, **панотче**, — скаже він хрипким, застуженим голосом…* («Сповідь», с.8)*; - Ану, **пане дяче**, завертай до школи і сиди там пацюком, поки тебе, обіясника, до суду не покличуть.*(«Срібне молоко», с.9)*; - Йди, куди хочеш, **доміне Григорію**, але не в Троянів.* («Срібне молоко», с.16)*; - Я теж так зміркував, **пане отамане**, - мовив писар…*(«Срібне молоко», с.95)*; - Коли так кричите, **панотче**, то в мене в голові не вив'язуються думки….*(«Срібне молоко», с.63)*; Прийшов до вас, **отче**, - сказав він….* («Три листки за вікном», с. 7)*; Життя кличе вас, **панотче**, назад – це недобре…* («Три листки за вікном», с. 11)*;- Дозвольте, **пане сотнику**, й мені слово сказати…* («Три листки за вікном», с.28*); Дозвольте нам, **пане дяче**, - сказав Семен.*.(«Три листки за вікном», с. 22)*; Подорожні, **пане господарю**.* («Три листки за вікном», с. 60)*; - Коли тільки ваша ласка, **пане регенте**….* («Три листки за вікном», с. 65)*; Ти, **княже**, вчинив велике зло…..* («Три листки за вікном», с. 101)*; Послухайте, ваша в**еличносте**,- спробував перебити його Шинкар.* («Три листки за вікном», с. 121)*; Воістину, **ваше превосходительство**,- виструнчився Ковнірчук.* («Три листки за вікном», с. 626)*; Мій шинок, **панотче**, славний на цілу округу,*(«Мор», с.36)*; Всі ми, **ваша милосте**, виховуємо у собі святу, боголюбиму покірливість.* («Мор», с.98)*;* -Не надривайся так, **брате Миколо**,-

сказав низенький чернець…(«На полі смиренному», с.38); Дякую тобі,**брате Ісакію**, що нагадав про ницість мою, — сказав смиренно Святоша…(«На полі смиренному», с.38)*;*-Господи благослови, **брате Теофіле**,- відгукнувся Святоша.(«На полі смиренному», с.150);— Господи благослови, **отче Марку**, - сказали ми врізнобій.(«На полі смиренному», с.154)*; — Оце весь скарб, **брате Василю**,- тихо сказав він*.(«На полі смиренному», с.324); *— Еге, **братове**,-сказав Марко-печерник,вилазячи з ніші…*(«На полі смиренному», с.62); *Ну, **пане канцеляристо**, - сказав наказний сотник….* («Три листки за вікном», с. 154); *Все тут, як і всі ми, безроздільно належить вам, **ваша світлосте**.* («Три листки за вікном», с. 622)**;** *— **Друже мій**, — казав я своєму пильному слухачеві..*(«На полі смиренному», с.345)**;** *Так, так, **друже** мій,- сказав рівним голосом батько.* («Три листки за вікном», с. 389)**;** *Ні, **читальнику**, я тобі розповів не все.* («Сповідь», с.12)**;** ***Боже великий**, — прошепотів я.*(«Мор», с.87)**;** *Я заплачу вам, **янголи**, за вашу виставу, — рипів я зубами.* («Мор», с.143)**;** ***Господи**, — шепчу тоді я, — дай мені силу для діла, на яке мене поставив.* («На полі смиренному», с.7)**;** Дякую тобі, **доле**, — прошепотів він, — і за таке!» («Мор», с.167); *Вітаю тебе, **Леве**, — сказав, ступаючи назустріч царю звірів.* («Сповідь», с.18); *От і прийшла на тебе пора, **голубчику**.* («Три листки за вікном», с. 220); - *Бачите, **панове судді**, - розважно й неквапно проказав дяк…*(«Срібне молоко», с.25)**;** *Злодіїв, **панове**, - повчально проголошував сотник….* («Три листки за вікном», с. 27); ***Панове судді**, - сказав я….* («Три листки за вікном», с. 48)**;** *Знову весела справа, **панове урядові**, - сказав….*(«Три листки за вікном», с. 204); *— Гляньте, **людоньки**, — репетував Ісакій.*(«На полі смиренному», с.274); *Перепрошую тебе, дорогий **читальнику**, за те, що забираю час…*(«Три листки за вікном», с. 6); *Я самотній, моя дорога **шинкарко**, — проспівав солодко мій голос.* («Мор», с.47)).

• питальні: (*Хто це тобі зробив такий інструмент, **Колю**? — спитав Микола.* («Дім на горі», с.12); *— Вже не спиш. **Галочко**?* («Дім на горі», с.17); - *Гаразд, - прорік старший лавник. – Що скажеш на те, **Катерино**, та й ти, Петре?* («Срібне молоко», с.23); - *Куди це, **Явдохо**, так запізна йдеш?* («Срібне

молоко», с.38); - *Тепер,* ***Гапко****, все доладу виповіла. А як можеш те доказати?*(«Срібне молоко», с.59); - *Що ,* ***Насте****, у тебе приключилося? Мо', щось украв?* («Срібне молоко», с.125); - *Чого на мене так дивишся,* ***Хвенно****? – спитав дяк, помітивши її замилованість…*(«Срібне молоко», с.128); - *Що це ти намолов,* ***Грицьку****? – з жахом спитала вона.*(«Срібне молоко», с.133); - *Чогось хотіла,* ***Ганно****? – спитав дяк.* («Срібне молоко», с.149); *Що впізнала тут свого,* ***Маріє Тимофіїхо*** *?-...* («Три листки за вікном», с. 226); *Як себе почуваєте,* ***пане Боргене*** *?-....* («Три листки за вікном», с. 688); Щось хотів мені сказати, **Єремієє**? — спитав почесний старець.(«На полі смиренному», с.25); *— Це ти,* ***Лазаре****?- сказав сусід. — А ми думали, що помер ти!* («На полі смиренному», с.98);- *Чого всміхаєшся так щасливо,* ***Григорію****?* («На полі смиренному», с.259); *Хто це тебе так побив,* ***бідолахо****?* («Три листки за вікном», с. 133); *Чого ви прийшли сюди,* ***нещасні****?- почувся міцний голос морового бурмистра.* («Мор», с.117);- *Щось хотіла,* ***бабцю****? — спитала, не маючи сили стримати радісного усміху, Галя.* («Дім на горі», с.5); *Що тут сталося,* ***мамо****?-...* («Три листки за вікном», с. 221); *— Вже прокинулася,* ***ласочко****? — спитала лагідно. — Погано я спала цю ніч.* («Дім на горі», с.14); - *А чого це ти,* ***бабо****, - сказав отаман, - через городи скрадаєшся?*(«Срібне молоко», с.54); *Вабить тебе дорога,* ***хлопче*** *?- спитав нарешті.* («Три листки за вікном», с. 13); *Втомився,* ***чоловіче*** *? Йди у дім свій і спочинь.* («Три листки за вікном», с. 228); *Славний,* ***синку****, — це раб! — тихо прошепотів старий.*(«На полі смиренному», с.209); *— Чого побиваєшся,* ***чоловіче****? — спинився коло нього Агапіт.*(«На полі смиренному», с.213); *Ви чуєте,* ***полковнику*** *?- зашепотів він голосно…*(«Три листки за вікном», с. 510); *— Скільки вам літ,* ***отче****?...*(«На полі смиренному», с.29);- Чи зволяєте, **отче ігумене**, щоб я врятував цього чоловіка? — спитав Агапіт.(«На полі смиренному», с.214); *— Що,* ***брате Федоре****, — спитав, вийшовши, Василь. — Чи не на мене ти очікуєш?*(«На полі смиренному», с.304); *« Ну де ти,* ***органісте*** *?» - подумав я.* («Три листки за вікном», с.136); *А тобі що,* ***приятелю****?- спитав він.* («Три листки за вікном», с. 47); *Чи можу я ще одне замовити,* ***пане Страше****? – спитав.* («Три листки за вікном», с. 92); *Добрий вечір,* ***ластівочко****. Чи вийдете?*

(«Дім на горі», с.15); - *Чого витріщилася на мене,* ***жабо****?* («Срібне молоко», с.81)).

• спонукальні: (- *Піди-но,* ***Степане*** *й заарештуй паньматку за отруєння панотця*.(«Срібне молоко», с.142); *Підпишіться за мене,* ***пане Стефане,*** *- попросив він дячка Савича….* («Три листки за вікном», с. 161); *Допоможи мені,* ***Яремо,*** *- попросила Марина…*(«Три листки за вікном», с. 186); *Питай,* ***сину*** *мій,- сказав я.* («Три листки за вікном», с. 6); — Глянь-но, **брате Семене**, — шепнув мені.(«На полі смиренному», с.13); *Гаразд, - сказав пан возний. – Тепер кажи ти,* ***дівко****…*(«Срібне молоко», с.12)).

• окличні: (— ***Галю,*** *— сказала вона, — чуєш, Галю!* («Дім на горі», с.6); — *Будь ласка,* ***Маріє Яківно****, відчиніть!* («Дім на горі», с.8); — ***Шуро, Шуро****!* — *гукнула Соня. — Ти що, Шуро, оглухла?* («Дім на горі», с.9); — *Потіха з тебе,* ***Андрію****!* («Дім на горі», с.25); - *Бійся Бога,* ***Іване****!- вигукнула Явдоха…..*(«Срібне молоко», с.43); - *День добрий,* ***Климихо****! – гукнула Гапка…*(«Срібне молоко», с.161); ***Степане****, гей, Степане, а йди допоможи!..* («Три листки за вікном», с. 133); *Що я твоя мати,* ***Юстине*** *! – закричала вона пронизливо…*(«Три листки за вікном», с. 296); ***Валькевич****! – гукнув я – Ану до мене!* («Три листки за вікном», с. 416); *Боюся тебе,* ***Оришко****!- смикнувся він.* («Три листки за вікном», с.200);- ***Стефане****! — гукнув він у порожній покій*.(«На полі смиренному», с.151); — ***Іоанне, Іоанне****! — аж головою захитала дівчина з Настчиним обличчям.*(«На полі смиренному», с.249); ***Кириле****! — зойкнув високий. — Іди-но подивися,* ***Кириле****!* («На полі смиренному», с.257); - *Побачеш,* ***заволоко****! – прошипів, цього разу ніби гад, Пошивайло….*(«Срібне молоко», с.174); *...Я тебе,* ***злодіяку****, до кісток бачу!* («Три листки за вікном», с. 27); *Гей ти,* ***голодрабцю****! – гукнув Шинкар Ґендлеві….* («Три листки за вікном», с. 120); ***Благодійнику*** *ви наш! – кинулася йому до руки Третячиха.* («Три листки за вікном», с. 442); *Давай потанцюємо,* ***дурню****! — загорлала до нього жінка.* («Мор», с.76); — *Іду,* ***синку****, іду! — озвалася вона заклопотано…*(«Дім на горі», с.4);*.... «Не гайся,* ***брате****, ноги на плечі брати!»* -...(«Срібне молоко», с.15); - *Гріх,* ***мамо****, так людей клясти! – сказала кривим ротиком, не змінюючи усмішки, невістка.* («Срібне молоко»,

с.85); - *Дивись,* ***жінко,*** *- розумно сказав він,* - *щоб тобі твій гонор боком не виліз!*(«Срібне молоко», с.83); ***Брате!*** *— тихо зойкнула вона.* («Мор», с.57); *Ой вабить,* ***діду!*** *– сказав я.* («Три листки за вікном», с. 8) *Слухай,* ***ти!*** *— захрипів сіроносий. —Даремно скаженієш!* («Мор», с.153); *Славний,* ***синку,*** *— це раб! — тихо прошепотів старий.*(«На полі смиренному», с.209); ***О панно*** *!- вигукнув патетично. – Ви образ ясного ранку!* («Три листки за вікном», с. 657); *Та Бог з вами,* ***паньматко!*** *– аж перехрестилася Гапка…*(«Срібне молоко», с.101); ***Старосто,*** *пані* ***підстаросто!*** («Сповідь», с.1); *Послухайте мене ви, ваша* ***милосте!*** («Три листки за вікном», с. 29); *Вона приїздила сюди і хотіла з тобою побачитися, але ти сховався тоді,* ***князю!*** («На полі смиренному», с.34); — Брате **Агапіте**! — тихенько покликав він.(«На полі смиренному», с.129); - *Краса яка,* ***брате Полікарпе!*** *Полікарп байдуже гмикнув.*(«На полі смиренному», с.326); *Не розум керує твоїми діями ,* ***брате!*** («Три листки за вікном», с. 115); - *З тобою в мене буде окрема розмова,* ***повійнице!*** *– гримнув піп.*(«Срібне молоко», с.64); ***Шинкарю*** *! – закричав регент…..* («Три листки за вікном», с. 68); *О,* ***пане інспектор!*** *– сказав я…*(«Три листки за вікном», с. 532); *Але вони вб'ють мене,* ***пане вчителю!***-… («Три листки за вікном», с. 636); *Агов,* ***пане бурмистре!*** *— неголосно сказав странній.* («Мор», с.189); *Та що ви,* ***любий!*** («Три листки за вікном», с. 352); *Бо урочиш мене,* ***відьмо!*** *– крикнула Явдоха.* («Срібне молоко», с.81);« ***Господи!*** *– прошепотів я самими вустами…..»* («Три листки за вікном», с. 9); *Згинь, пропади,* ***прояво*** *! – гукнув Кулаківський хрипко.* («Три листки за вікном», с. 511); Дякую тобі, **доле**, — прошепотів він, — і за таке!» («Мор», с.167); *— Змилуйся,* ***пташе!*** *Змилуйся, бога ради..*(«На полі смиренному», с.86); *Ану не підходьте,* ***лайдаки, розбійники, викрутні й облудники!*** («Три листки за вікном», с. 16); *Увага,* ***товариство,*** *увага!* («Три листки за вікном», с. 35); *Не чіпайте мене,* ***люди!*** *— хрипко гукнув він.* («На полі смиренному», с.9); ***Братіє!*** *— смиренно проголосив сіроносий.* («Мор», с.39); *—* ***Братіє*** *моя****!*** *— сказав він. — Велику силу нині відчув я в собі.*(«На полі смиренному», с.194); *Двері,* ***братва!*** («На полі смиренному», с.256); *— Гляньте,* ***товариство!*** *— гукнув княжий*

слуга.(«На полі смиренному», с.287); — *Зв'яжіте його,* ***отроки****! — сказав князь.*(«На полі смиренному»,с.288)).

За звертанням не закріплене місце в реченні, воно може займати будь-яку позицію: на початку, в середині, в кінці речення, напр.: — ***Стефане****! — гукнув він у порожній покій*.(«На полі смиренному», с.151); Щось хотів мені сказати, **Єреміє**? — спитав почесний старець.(«На полі смиренному», с.25); — *Чого всміхаєшся так щасливо,* ***Григорію****?* («На полі смиренному», с.259).

Отож, речення із вокативами характеризуються різними комунікативними та структурно-граматичними особливостями. Автор досяг виразності та емоційності мови не тільки добором відповідних слів, але й будовою речень, їх інтонацією.

2.3. Комунікативно-стилістичні особливості звертань та речень, у яких вони функціонують

О. Селіванова у праці «Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія» зазначила, що звертання виконують апелятивну (заклику), тематичну (введення певної теми), перформативну (супроводу мовленнєвої дії), фатичну (встановлення контакту), риторичну (красномовства), експресивну та стилістичну функції [68,с.300].

Відображаючи емоційно-вольову сферу мовця, звертання поєднують дві функції: апелятивну та експресивну. Апелятивна функція виявляється в офіційному спілкуванні. У художньому і розмовно-побутовому мовленні звертання виражає не лише звернення до адресата, а й ставлення з боку мовця до нього, напр.: *Самі винуваті,* ***Автомоне Борисовичу****,* - *каже він.*(«Три листки за вікном», с. 385); *...Я тебе,* ***злодіяку****, до кісток бачу!* («Три листки за вікном», с. 27).

Щодо стилістичних особливостей звертань, то в творах Шевчука виявлено:

• звертання, які поширені іменниками-прикладками: — ***Прохоре-Лободнику****, — сказав Марко. —Скажи, чи не важко тобі буде тримати на собі прах ще одного брата?*(«На полі смиренному», с.62).

• повторення звертань: — ***Шуро, Шуро****! — гукнула Соня. — Ти що, Шуро, оглухла?* («Дім на горі», с.9); — ***Іоанне, Іоанне****! — аж головою захитала дівчина з Настчиним обличчям.*(«На полі смиренному», с.249); ***Кириле****! — зойкнув високий. — Іди-но подивися,* ***Кириле****!* («На полі смиренному», с.257).

• звертання, які підсилюються вигуками:

емоційними (ой, о, ох): ***О панно*** *!- вигукнув патетично. – Ви образ ясного ранку!* («Три листки за вікном», с. 657); *Ой вабить,* ***діду****! – сказав я.* («Три листки за вікном», с. 8).

В авторському ідіостилі неодиничними виступають і нагромадження звертань з різними іменниками. У цьому випадку один із іменників набуває прикладкового характеру: ***Благодійнику ви наш!*** *– кинулася йому до руки Третячиха.* («Три листки за вікном», с. 442); - *Питай,* ***сину мій****,- сказав я.* («Три

листки за вікном», с. 6); - *Друже мій, - казав я своєму пильному слухачеві..*(«На полі смиренному», с.345). З погляду комунікативних особливостей, ці звертання увиразнюють адресата мовлення, вказують на близькі стосунки.

Прагматична функція звертань полягає у маркуванні соціальних відносин, які встановлюються в рамках комунікативного акту (.... *«Не гайся,* ***брате****, ноги на плечі брати!»* -...(«Срібне молоко», с.15); ***Брате!*** *— тихо зойкнула вона.* («Мор», с.57); *— Велика сила є в ваших словах,* ***тату***.(«На полі смиренному», с.189); - *Гріх,* ***мамо****, так людей клясти! – сказала кривим ротиком, не змінюючи усмішки, невістка.* («Срібне молоко», с.85); ***Старосто****, пані* ***підстаросто!*** («Сповідь», с.1); *Мій шинок,* ***панотче****, славний на цілу округу,* («Мор», с.36) *Всі ми,* ***ваша милосте****, виховуємо у собі святу, боголюбиму покірливість.* («Мор», с.98); *—* ***Друже мій****, — казав я своєму пильному слухачеві..*(«На полі смиренному», с.345); *А тобі що,* ***приятелю****?- спитав він.* («Три листки за вікном», с. 47).

Стилістичність синтаксичних конструкцій із звертанням (звертаннями) своєрідна і різнопланова. За стилістично-функціональною ознакою виділяється власне звертання. У працях автора ми дослідили звертання, які поширені іменниками-прикладками, повторення звертань,а також звертання, які підсилені вигуками.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило нам дійти таких **висновків**:

Українська мова має багатий запас засобів апеляції, серед яких значна роль відводиться наказовому способу, або імперативу, та вокативу, або кличному відмінку. Поширені в мовознавстві утворення типу «клична форма» та «звертання» віддзеркалюють суперечливі трактування аналізованих елементів.

Адресата мовлення у творах Валерія Шевчука можна поділити на такі **лексико-семантичні групи:**

1. Прізвища, імена, по батькові, псевдоніми і прізвиська людей (*Маріє, Петре, Степане*),наприклад: *Та це, **Олександре Панасівно**, теє-то... директор, — сказав Степан сумирно і втер з чола піт.* («Дім на горі», с.1);
2. Назви людей за їх родинними стосунками (*дочко, мамо, діду*),наприклад: - *Гріх, **мамо**, так людей клясти! – сказала кривим ротиком, не змінюючи усмішки, невістка.* («Срібне молоко», с.85);
3. Звертання за статевою або віковою ознакою (*дитино, жіночко, бабо*), наприклад: *— Ви не повинні плакати, **жіночко**, — сказав він.* («Дім на горі», с.32);
4. Соціальне становище, класову чи станову належність, посаду, звання, титул тощо (*отамане, сотнику, княже*), наприклад: - *Я теж так зміркував, **пане отамане**, - мовив писар…*(«Срібне молоко», с.95);
5. Професія, спеціальність особи (*органісте, інспекторе, вчителю*), наприклад: - *Але вони вб'ють мене, **пане вчителю**!-…* («Три листки за вікном», с. 636);
6. Назви демонологічних та міфічних істот (*Господи, янголи*), наприклад: *« **Господи!** – прошепотів я самими вустами…..»* («Три листки за вікном», с. 9);
7. Інтимізуючі (*ластівочко, леве, пташе, голубчику*), наприклад: *От і прийшла на тебе пора, **голубчику**.* («Три листки за вікном», с. 220).

8. Збірність, сукупність когось (чогось) (*товариство, людоньки, врядні*), наприклад: — *Гляньте, людоньки, — репетував Ісакій.*(«На полі смиренному», с.274)

Звертання функціонують у різних за метою висловлювання реченнях, при цьому найвиразніше їх особливості виявляються в спонукальних реченнях з дієслівними присудками у формі наказового способу, напр.: просте речення — ***Галю***, *— сказала вона, —* ***чуєш, Галю!*** («Дім на горі», с.6); - ***Побачеш***, ***заволоко****! – прошипів, цього разу ніби гад, Пошивайло….*(«Срібне молоко», с.174).

У цих реченнях спонукання, наказ, прохання тощо стосуються адресата (особи, будь-якої істоти, персоніфікованого предмета), назва якого виражена кличним відмінком. Часто вживаються звертання у власне питальних реченнях, що близькі до спонукальних, напр.: - *Куди це,* ***Явдохо***, *так запізна йдеш?* («Срібне молоко», с.38); - *Що ,* ***Насте****, у тебе приключилося? Мо', щось украв?* («Срібне молоко», с.125).

У розповідних реченнях за допомогою звертання мовець привертає увагу адресата до висловлюваного, напр.: *Перепрошую тебе, дорогий* ***читальнику****, за те, що забираю час* («Три листки за вікном», с. 6); *Ні,* ***читальнику****, я тобі розповів не все.* («Сповідь», с.12).

Відображаючи емоційно-вольову сферу мовця, звертання поєднують дві функції: апелятивну та експресивну. Апелятивна функція виявляється в офіційному спілкуванні. У художньому і розмовно-побутовому мовленні звертання виражає не лише звернення до адресата, а й ставлення з боку мовця до нього, напр.: *Самі винуваті,* ***Автомоне Борисовичу****, - каже він.*(«Три листки за вікном», с. 385); *...Я тебе,* ***злодіяку****, до кісток бачу!* («Три листки за вікном», с. 27).

Щодо ***структурно - граматичних особливостей*** звертань, виявлених у прозі В. Шевчука, можемо сказати наступне:

1. Більшість звертань непоширені, тобто виражені одиничними іменниками у формі кличного відмінка (*Щось хотів мені сказати, Єреміє? - спитав почесний старець.(«На полі смиренному», с.25);*

-Стефане! - гукнув він у порожній покій.(*«На полі смиренному», с.151*)). Однак значна частина таких одиниць має і поширений характер (- *Глянь-но, брате Семене, - шепнув мені.(«На полі смиренному», с.13); -Не надривайся так, брате Миколо,- сказав низенький чернець…*(*«На полі смиренному», с.38*)). Такі звертання традиційно зазнають поширенні компонентами власне атрибутивного характеру, зокрема: прикметниками (*Перепрошую тебе, **дорогий читальнику**, за те, що забираю час…*(«Три листки за вікном», с. 6); займенниками (*Питай, **сину мій**,- сказав я.* («Три листки за вікном», с. 6); та апозивно - атрибутивного характеру (*«Не гайся, **брате**, ноги на плечі брати!»* -...(«Срібне молоко», с.15). Виявлено складний іменник прикладкового характеру, який поширює звертання (- *Прохоре - Лободнику, - сказав Марко.- Скажи, чи не важко тобі буде тримати на собі прах ще одного брата?*(«На полі смиренному», с.62)).

2. Чимало звертань мають ускладнений характер, засоби ускладнення при цьому виявляємо як в непоширених, так і в поширених одиницях. Переважно ускладнюються апелятиви *частками в препозиції до звертання* (***О панно** !- вигукнув патетично. – Ви образ ясного ранку!* («Три листки за вікном», с. 657)). З погляду комунікативних особливостей, ці повтори увиразнюють адресата мовлення, вказують на близькі стосунки.
3. За звертанням не закріплене місце в реченні, воно може займати будь-яку позицію: на початку, в середині, в кінці речення, напр.: — *Стефане! — гукнув він у порожній покій*.(«На полі смиренному», с.151); Щось хотів мені сказати, Єреміє? — спитав почесний старець.(«На полі смиренному», с.25); — *Чого всміхаєшся так щасливо, Григорію?* («На полі смиренному», с.259).
4. Стилістичність синтаксичних конструкцій із звертанням (звертаннями) своєрідна і різнопланова. За стилістично-функціональною ознакою

виділяється власне звертання. У працях автора ми дослідили звертання, які поширені іменниками-прикладками, повторення звертань,а також звертання, які підсилені вигуками.

Мовні засоби, залучені автором до творення образної тканини художніх текстів творів, виявляють величезні потенції загальнонародної мови й неабиякі творчі можливості митця, презентують неповторну індивідуально-авторську картину світу, оприявнену в слові. Мовні засоби висвітлюють величезний потенціал загальнонародної мови й творчі можливості митця, неповторну індивідуально-авторську картину світу [56].

Отож, звертання є характерним відображенням ідіостилю Валерія Шевчука. Вони активно функціонують в творах автора та є відбитком особистості письменника, викликають широке коло асоціацій та зумовлюють відповідну реакцію читача. Все це свідчить про досконале знання Шевчуком багатства української народної мови, вміння передавати ним певні почуття, настрої тощо. Це підкреслює майстерність, любов до барокового стилю, визначну роль в українській культурі Валерія Шевчука.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Антоненко-Давидович Б. Д. Як ми говоримо. - Київ: «Радянський письменник», 1970. – 182 с.

2. Бевзенко, Л. П. Литвин, Г. В. Семеренко. — К.: Вища шк., 2005. — 270 с.
3. Білодід І.К. (ред.) Сучасна українська літературна мова: Синтаксис - К. : Наукова думка, 1972. — 516 с.
4. Бойко І.О. Семантичні типи вокативів як джерело характеристики мовної особистості (на матеріалі художнього дискурсу). *Науковий вісник кафедри Юнсско КНЛУ : Серія Філологія. Педагогіка. Психологія*. 2013. Вип. 27. С. 102-106.
5. Булаховський Л.А. Мовні засоби інтимізації в поезії Т.Г.Шевченка
6. Булаховський Л.А. Вибр. твори: в 5 т. – К., 1978. – Т. 2. – С.580-581.
7. Вихованець І.Р. Система відмінків української мови / І.Р. Вихованець. – К.: Наукова думка, 1987. – С. 144-145
8. Вихованець І., Городенська К. Теоретична міфологія української мови. Київ : Пульсари, 2004. 400 с.
9. Волкова І.В. Формули звернення як форма мовленнєвого етикету в українській прозі XXI ст. *Актуальні проблеми слов'янської філології*. 2010. Вип. XXIII. Ч. 1. С. 465-470.
10. Волощук В. Індивідуальний авторський стиль, ідіолект, ідіостиль питання термінології [Цит. 2022, 2 серпня].– Інтернет - ресурс. Доступний з https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/movoznavtvo/2008/92-72-7.pdf
11. Горбачук Д. Звертання як елемент ділового мовлення / Д. Горбачук // Дивослово. – 2006. – №12. – С.2–4. – Урок української.-2007.-№5.- С.49-51
12. Гринишин М. Вокативні речення в асиметричних ситуаціях спілкування. [Цит. 2022, 20 серпня].– Інтернет - ресурс. Доступний з http://litmisto.org.ua/?p=7687
13. Гринишин М. Номінація адресата мовлення як один із засобів позначення соціального статусу людини (на матеріалі художньої прози Івана Франка. Іван Франко. : дух, наука, думка, воля : матеріали Міжнародного наукового конгресу, присвяченого 150-річчю від дня народження Івана Франка. Львів, 2010. Т. 2. С. 228-236.

14. Гриценко П. Ідіолект і текст. Лінгвостилістика : *об'єкт – стиль, мета – оцінка.* К., 2007. С. 16 – 43.
15. Данилюк Н. Семантично – стилістичні особливості народнопісенних звертань. Українська мова. 2011. Ч. 4. С. 32-39.
16. Дашко Л. Т. Статус звертання у структурі речення. [Цит. 2022, 12 серпня].– Інтернет - ресурс. Доступний з
6. https://int-konf.org/ru/2016/aktualni-problemi-suchasnoji-nauki-17-19-10-2016/1287-dashko-l-t-status-zvertannya-u-strukturi-rechennya
17. Дем'янова Н. О. Лінгвістична структура та гендерні особливості звертань в українській та французькій мовах: Автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. філол. наук: 10.02.15 / Дем'янова Надія Олександрівна; Держ. закл. «Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського». – О., 2012. - 19 с.
18. Дончик В.Г. Історія української літератури XX століття. У двох книгах. Книга друга. Частина друга. (1960-1990-ті роки)
19. Дудик П. С. Звертання – речення в сучасній українській мові. Українська мова і література в школі. 1971. С. 37-43.
20. Дудик П. С. Звертання-речення в сучасній українській мові // Укр. мова і література в школі. – 1971. - №5. – С. 37.
21. Дудик П.С., Прокопчук Л.В. Синтаксис української мови: Підручник. – Київ: «Академія», 2010. – 381 с.
22. Дудик П. С. Стилістика української мови. – К., 2005. – С. 270.
23. Євтушина Т. Соматична фразеологія як ознака ідіостилю західноукраїнських письменників. *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. 2013. Вип. 39. С. 148-151.
24. Єрмоленко С., Сіроштан Т. Вокатив як виразник змін у сучасному українському просторі (на матеріалі прози Оксани Забужко). Science and Education a New Dimension. Philology. Budapest, 2019. VII (60). Вип. 204. С. 110-113.
25. Єрмоленко С. І., Лясецька Н. М. Вокатив як виразник світогляду Оксани Забужко. *Роль освіти у формуванні життєвих цінностей молоді :*

матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів і молодих учених до 95-річчя Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (8 грудня 2017 р.). Мелітополь : Видавництво МДПУ імені Богдана Хмельницького, 2017. С. 201-205.

26. Єрмоленко С. І. Вплив персоніфікації на вокатив (на матеріалі сучасної української прози). *Південний архів (філологічні науки).* 2019. № 78. С. 14-18.
27. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності : (стилістика та культура мови) / Єрмоленко С. Я. – К. : Довіра, 1999. – 431 с.
28. Єрмоленко С. Стилістика стефаникових новел в історії української літературної мови. [Цит. 2022, 19 серпня].– Інтернет - ресурс. Доступний з http://194.44.152.155/elib/local/sk762324.pdf
29. Єщенко Т. А. Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посібник. Київ: ВЦ «Академія», 2009. 264 с.
30. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови: У 2-х частинах / Кулик Б. М. – Част. 2: Синтаксис – К.: Рад. школа, 1965. – 284 с
31. Загнітко Л. А. До питання про статус звертання у структурі речення. Науковий вісник Херсонського держ. ун-ту. 2005. С. 243-248.
32. Загнітко Анатолій Панасович. Сучасна лінгвістика: погляди та оцінки: науково-аналітичне видання. – Донецьк : ДонНУ, 2014. – 464 с.
33. Загнітко А.П. Український синтаксис: теоретико – прикладний аспект. – Донецьк, 2009. – 137 с.
34. Загнітко А. П. Український синтаксис (Науково-теоретичний і навчально-практичний комплекс): навч. посібник / А. П. Загнітко. – К.: ІЗМН, 1996. – Ч. 2.
35. Іваськевич В. О. Сучасні підходи до вивчення авторського ідіолекту та ідіостилю. Гуманітарний вісник. 2007. № 11. С. 360-364.

36. Історія української мови. Синтаксис: Монографія / Арполенко Г.П., Гриценко А.П., Німчук В.В., Русанівський В.М., Щербатюк Г.Х. – К.: Видавництво «Наукова думка», 1983.- 513 с.
37. Караман С. О. Звертання в реченні - Сучасна українська літературна мова - Літературне місто.[Цит. 2022, 2 серпня].– Інтернет - ресурс. Доступний з http://litmisto.org.ua/?p=6804
38. Каратаєва А. Український локатив у текстовій структурі історичного роману «Диво» Павла Загребельного. [Цит. 2022, 16 серпня].– Інтернет - ресурс. Доступний з http://nbuv.gov.ua/UJRN/lingst_2010_21_11
39. Коваль А.П. Практична стилістика української мови Підручник.-К.: "Вища школа", 1987.-с.14-16
40. Корнійко І.В. Звернення як динамічний засіб вираження зверненості мовлення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філологічних наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / І.В. Корнійко. – Київ, 2000. – 16, [1] с.
41. Корновенко Л. В. Звертання у прагмалінгвістичному аспекті : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.02. Нац. пед. Університет ім. М. П. Драгоманова. Київ. 2001. 21 с.
42. Кочан І.М. Лінгвістичний аналіз тексту : навчальний посібник. - Київ : Знання, 2008. - 423 с.
43. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник / М. П. Кочерган. — 3-тє вид. — К. : ВЦ «Академія», 2010. — 464 с. (Серія «Альма-матер»).
44. Крохмальна Г. Окремі аспекти ідіостилю в художньому та науковому текстах. *Наукові записки ВДПУ імені Михайла Коцюбинського*. Серія :Філологія (мовознавство). 2019. Вип. 28. С. 31-39.
45. Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови / Б. М. Кулик. – 2-ге вид., перероб. і доповн. – К.: Рад. Школа, 1965. – Ч. II: Синтаксис
46. Курс сучасної української літературної мови. Т. 2: Синтаксис / За ред. Л. А. Булаховського. – К.: Наук. думка, 1951. – С. 132.

47. Кучеренко І. Вокатив як функціональний член речення і так зване звертання. *Українське мовознавство*. 2003. Вип. 25. С. 11-20
48. Лонська Л. Національний колорит звертань Миколи Гоголя. *Вісник Черкаського університету. Серія «Філологічні науки».* 2009. № 158. С. 103
49. Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура української фахової мови: Навч. посіб. / Л. І. Мацько, Л. В. Кравець. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 360 с.
50. Межов О. Г. Функційне навантаження вокативів у поетичних творах Василя Стуса. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2014. Випуск 44. С. 181
51. Миронюк О. Назви спорідненості та свояцтва в ролі звертань (з діалектними паралелями). [Цит. 2022, 2 серпня].– Інтернет - ресурс. Доступний з http://library.zu.edu.ua/vz/14/Vg_2005_14_19.pdf
52. Михайленко В. В. Звертання у фокусі парадигматичних зсувів. Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. 2010. С. 39-41.

53. Олійников В.А. Структура та функції категорії звертання в сучасній українській літературній мові (на матеріалі текстів акафістів): дис…канд. філол. наук: 02.06.2021.Луцьк, 2020.259 с.
54. Палійчук А. Л. Звертання як засіб інтимізації. *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки*. 2009. № 17. С. 63-67.
55. Пасічна О. В. Звертання в поетичному мовленні // Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. – Кривий Ріг, 2009. – Вип.3. – С.119-125
56. Переломова Олена «Мовний аспект ідіостилю Валерія Шевчука» [Цит. 2022, 2 вересня]. – Інтернет - ресурс. Доступний з http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/31880/32-Perelomova.pdf?sequence=1

57. Плющ М. Я. Граматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія. Київ : Вища школа, 2010
58. Плющ М. Я. Словоформа у семантично елементарному та ускладненому реченні: вибрані праці / М. Я. Плющ; Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2011. – 362 с
59. Поліщук Н. Пан, товариш, добродій. [Цит. 2022, 2 серпня].– Інтернет - ресурс. Доступний з http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine46-47-27.pdf
60. Пономарів О. Звертання в поетичній творчості Івана Франка. *Іван Франко : дух, наука, думка, воля : матеріали Міжнародного наукового конгресу, присвяченого 150-річчю від дня народження Івана Франка*. Львів, 2010. Т. 2. С. 220-228
61. Пономаренко В.П. Історичні та сучасні тенденції розвитку категорії звертання в індоєвропейських мовах [Цит. 2022, 2 жовтня].– Інтернет - ресурс. Доступний з http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/183062/10-Ponomarenko.pdf?sequence=1
62. Потебня О. О. Из записок о русской грамматике. – М., 1958, т.1-2.
63. Проценко О. В. Звертання в дискурсі спілкування батьків та дітей. Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія : Філологічні науки (мовознавство). 2009. Вип. 6. С. 214
64. Рабчук І. Ю. Апозитивема-вокатив : семантико-граматичні ознаки та стилістичні функції в художніх текстах. [Цит. 2022,5 вересня].– Інтернет - ресурс. Доступний з http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/14/part_2/16.pdf
65. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування / Я. Радевич-Винницький. – Львів: Вид-во «СПОЛОМ», 2001. – С. 119.
66. Романюк С. Звертання в українському парламентському дискурсі. [Цит. 2022, 2 листопада]. – Інтернет - ресурс. Доступний з https://www.academia.edu/41545589/

67. Рушак О. Звертання в українській та англійській мовах : спроба контрастивного аналізу. *Вісник Львівського університету. Серія іноземні мови.* 2014. Вип. 22. С. 161-169.
68. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. –716 с.
62. Сидоренко І. Підходи до вивчення ідіостилю у лінгвістичних дослідженнях художнього тексту. [Цит. 2022, 2 серпня].– Інтернет - ресурс. Доступний з http://kamts1.kpi.ua/sites/default/files/files/sydorenko_idiostyl.pdf
70. Синтаксична будова української мови. – К., 1968. – С. 86.
71. Січкар С. А. Ідіолект Тараса Шевченка і сучасні мовні норми : автореф. дис…. канд. філол. наук : 10.02.01. Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Інститут філології. Київ, 2003. 19 с.
72. Скаб М. С. Граматика апеляції в українській мові. Чернівці : Місто, 2002. 272 с.
73. Скаб М. С. Прагматика апеляції в українській мові: Навч. посіб. / М. С. Скаб / Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці: Рута, 2003. – 79 с.
74. Скаб М. С., Скаб М. В. Релігійна картина світу гуцулів Буковини крізь призму звертань до вищих сил у творах Юрія Федьковича. Лінгвостилістичні студії. 2015. Вип. 3. С. 167-176.
75. Скаб М. Семантико-синтаксичні функції українського вокатива // Мовознавство. – 1987. – №5. – С.62.
76. Скаб М. С., Скаб М. В. «Словник звертань української мови» : потреби, аспекти та проблеми лексикографічної інтерпретації українських назв адресата мовлення. Науковий вісник Ужгородського університету, 2011. Вип. 24. С. 187-191.
77. Скаб М. С. Універсальне офіційне звертання до сучасного українського військовика (втрати, здобутки, перспективи). *Лінгвістичні дослідження*. 2018. Вип. 47. С. 204-212.

78. Скаб М. С. Функціональна сфера апеляції в українській мові (семантика, граматика, прагматика, стилістика) : автореф. дис. …докт. філол. наук : 10.02.01. К., 2002. 34 с.
79. Скаб М. С. Ще раз про семантико-синтаксичну варіантність вокатива в українській мові. *Лінгвістичні студії*. 2007. Вип. 15. С. 325-330.
80. Слинько І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання. – К.: Вища школа, 1994. – С. 407.
81. Ставицька Л. Про термін ідіолект. Українська мова. 2009, № 4. С.3-17.
82. Сучасна українська літературна мова : Синтаксис : [за ред. І. К. Білодіда]. – К. : Наук. думка, 1972.-512 с.
83. Сучасна українська мова: Підручник /О. Д. Пономарів, С 91 В. В. Різун, Л. Ю. Шевченко та ін.; За ред. О. Д. Пономарева. – 2-ге вид., перероб. – К.: Либідь, 2001. – 400 с.
84. Телеки М. М. Особливості засобів вираження адресата мовлення. [Цит. 2022, 10 серпня].– Інтернет - ресурс. Доступний з https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/395431.pdf
85. Тимченко Є.К. «Вокатив і інструменталь в українській мові»,К,1926 р. З друкарні Української Академії Наук [Цит. 2022, 22 серпня].– Інтернет - ресурс. Доступний з https://zbruc.eu/node/57968
86. Тимченко Є. К. Вокатив в українській мові. *Записки НТШ*. 1913. Т. 117-118. [Цит. 2022, 24 серпня].– Інтернет - ресурс. Доступний з https://chtyvo.org.ua/authors/Tymchenko_Yevhen/Vokatyv_v_ukrainskii_movi/
87. Турчак О. М. Вокатив як елемент українського мовленнєвого етикету (особливості та тенденції в межах новітнього комунікативного дискурсу). *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки»*. 2020. № 2 (20). С. 237-243.
88. Українська мова: Енциклопедія. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2000. 752 с.

89. Форманова С. В. Звертання як засіб вираження категорії адресата / С. В. Форманова // Мова і культура. – 2004. – У 10-ти т., В.7;Т.4.Ч.2. – С. 50–56.
90. Фурист Н. П. Засоби діалогізованого авторського мовлення в українському фольклорі. Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур (пам'яті Леоніда Булаховського). Київ : Київський ун-т, 2010. С. 143-151.
91. Черняк О. Ідіостиль письменника як лінгвістичний феномен та методи його вивчення. *Філологічні науки. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2016. Випуск 1(83). С. 113-121.
92. Чубань Т. В., Кардаш Л. В. Звертання в художньому тексті (на матеріалі повісті Гната Хоткевича «Довбуш») - [Цит. 2022, 12 серпня].– Інтернет - ресурс. Доступний з http://www.sci-notes.mgu.od.ua/archive/v31/21.pdf
93. Цевкова Т. І. Звертання / Т. І. Цевкова // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2014. – № 30. – С. 11–13.
94. Цинтар, Н. В. (2018). Синтаксичні засоби вираження емотивності в англійських прозових творах XIX та XXI століття. Науковий вісник ДДПУ ім. І. Франка, (10),с. 150–152.
95. Шевельов Ю. В. Курс сучасної української літературної мови: У 2-х томах / за ред. Л. А. Булаховського. – Том 2: Синтаксис – К.: Радянська школа, 1951. – 407 с.
96. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови : Підручник. - К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 408 с
97. Явір В. До питання про семантико-синтаксичний статус вокатива. Вісник Запорізького національного університету. Серія «Філологічні науки». 2006. № 2. С. 320-324.

Словники

1) Бибик С. П., Сюта Г. М. Словник іншомовних слів / За ред. С. Я. Єрмоленко. – Х., 2006. – С. 491.

2) Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів.-К., 1985 – 360с. с.44

3) Єрмоленко С.Я., Бибик С.П., Тодор О.Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів/ За ред. Єрмоленко С. Я. Київ : Либідь, 2001.

4) Скрипник Лариса Григорівна. Власні імена людей : слов.-довід. / Л. Г. Скрипник, Н. П. Дзятківська ; ред. В. М. Русанівський; НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. – 3-тє вид., випр. – Київ: Наук. думка, 2005. – 334 с.

5) Словник Української Мови http://sum.in.ua

ДЖЕРЕЛА

1. Шевчук Валерій. Дім на горі: роман. – К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2013. – 560 с.
2. Шевчук Валерій. Срібне молоко. Роман. – Львів: Кальварія; Київ: Книжник, 2002. – 192 с.
3. Шевчук Валерій. Три листки за вікном: роман. – К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2020. – 704 с.
4. Шевчук В.О. Вибрані твори: Роман-балада. Оповідання / Передм. М. Жулинського. – К.: Дніпро, 1989. – 526 с.

Додаток 1.

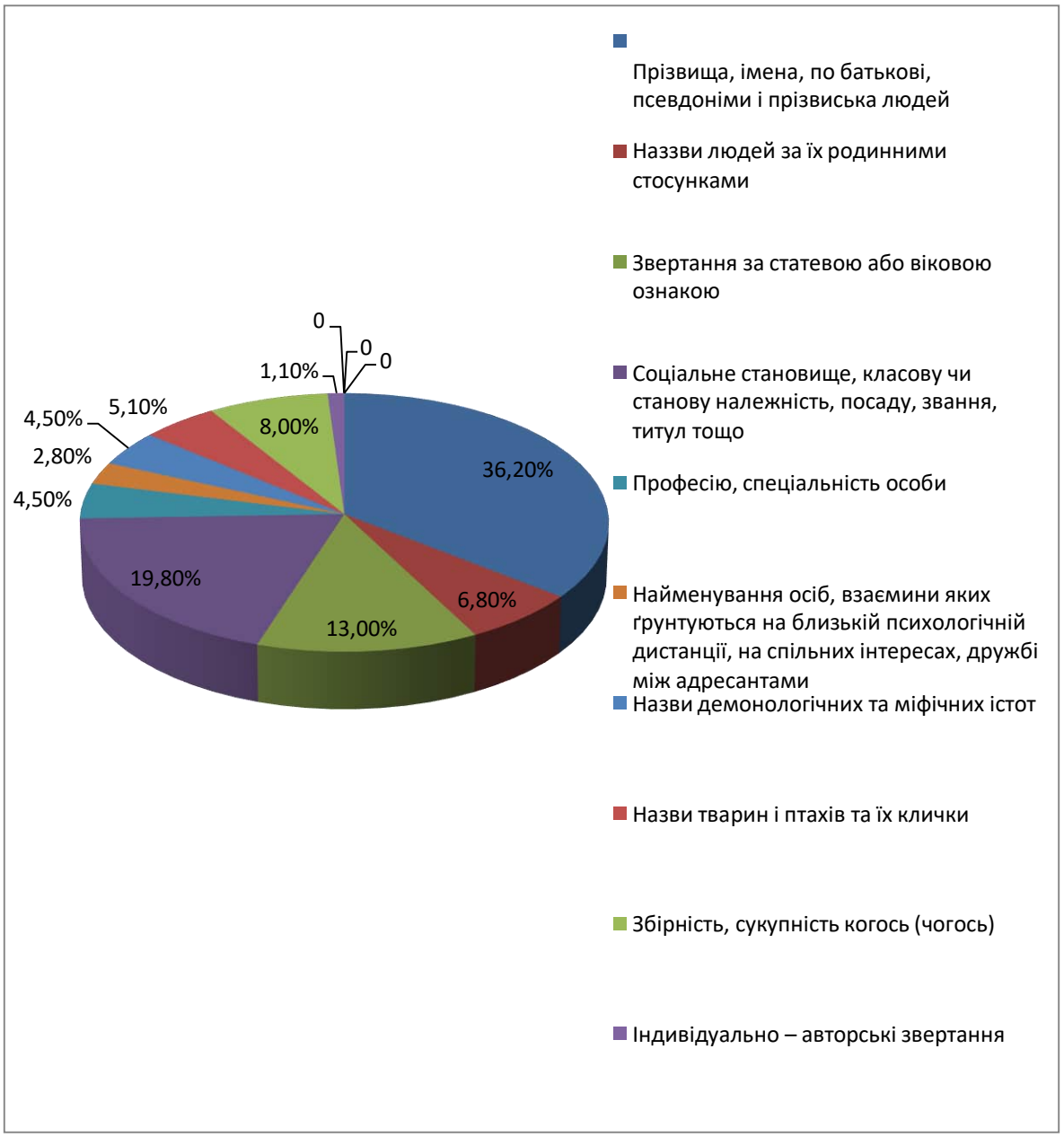

Рис 1. Частотність функціонування лексико-семантичних груп звертань у творах В. Шевчука, %